UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Zdeňka Macků

3. ročník – prezenční studium

Česká filologie

Beletrizace prozaického folklóru z Jevíčska

THE BELETRIZATION OF THE PROSAIC FOLKLORE OF THE JEVÍČKO REGION

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Olomouc 2009

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu. Rozsah práce činí 80177 znaků včetně mezer.
V Olomouci dne 11. května 2009

Děkuji prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc., za ochotu při vedení této práce, za cenné připomínky a komentáře. A také děkuji Robertovi.

KLÍČOVÁ SLOVA:
Jevíčsko – Sběratelé – Folklór – Prozaický folklór – Beletrizace – Pověst – Kněžna Durana

ANOTACE

Beletrizace prozaického folklóru z Jevíčska

Tato práce je věnována beletrizaci prozaického folkloru v Jevíčsku, zejména pak pověsti *Durana*. Nejprve geograficky vymezuji zkoumanou oblast s uvedením obcí, které mají vztah k próze, jíž se zabývám v této práci. Stručně se zmiňuji o dějinách Jevíčka, jeho významných rodácích a odrazu Jevíčka v literatuře. Zabývám se dále regionem Malé Hané s mírným přesahem na vlastní hanáckou oblast v širším slova smyslu, kterou tvoří především obec Konice.

Důležitou součástí práce je popis a rozbor zbeletrizovaného prozaického folkloru, tzn. místních pohádek, pověstí a krajových anekdot, jak je místní nadšení sběratelé – folkloristé a pečliví pracovníci historicko-vlastivědného kroužku *Malá Haná* zaznamenali od nejstarších pamětníků. Jedná se především o edici Jaroslava Mackerleho a Julie Worlové *Pohádky z Jevíčka a okolí*, sbírku pověstí a pohádek Františka Továrka *Zašlými stezkami* a knížku pověstí a vyprávění z Hané a Malé Hané *Mlsný hastrman* Josefa Vrbky.

U vybraných pověstí usiluji o analýzu pravděpodobných okolností jejich vzniku a uvedení do kontextu s jinými variantami těchto pověsťových látek. Poukazuji na postavy, které v příbězích vystupují, analyzuji témata vyprávění, popisuji prostor, *v* němž se pověsťové příběhy odehrávají, a komentuji motivy, které se nejčastěji opakují; to vše dokládám na citacích z relevantních textů.

KEY WORDS:

The Jevíčko region – Collectors – Folklore – Prozaic folklore – Beletrization – Myth – Princess *Durana*

ANNOTATION

The beletrization of the prosaic folklore of the Jevíčko region

This bachelor's thesis deals with the beletrization of the prosaic folklore of the Jevíčko region, especially the tale of *Durana*. First, I define the geographic area with a list of municipalities that are linked to the prose dealth with in this thesis. I briefly mention the history of Jevíčko, its famous natives and the reflection of this municipality in the literature. I am concerned with the region of Malá Haná with a little overreach to the actual Haná region in its broader sense. This little overlap is linked predominantly to the village of Konice.

The substantial part of the thesis is concerned with the description and analysis of the beletrized folklore, lokal fairy tales, tales and regional anecdotes that were collected by local folklorists and diligent members of the Malá Haná association of historians and homeland researchers. The little pieces of local folklore were published in the work of Jaroslav Mackerle and Julie Worlová *The Fairy Tales from Jevíčko and Its Environs (Pohádky z Jevíčka a okolí)*, a collection of legends and fairy tales assembled by František Továrek named *Following the fading paths (Zašlými stezkami*) and a book of tales and stories from Haná and Malá Haná called *Picky Water Sprite (Mlsný hastrman)* by Josef Vrbka.

I focus on the probable explanations of the causes of the creation of the selected tales and the relations among the alternative causes. I point at the characters of the stories, I analyze their themes, I describe the environment where the tales také place and I add comment on the most frequent motives. My findings are illustrated on the examples from the work of the above mentioned authors and others.

1. 1. Úvod

Básník ví, co je to rodná zem a rodný kraj, aniž z toho dělá program. Ví o stopách svých dědů a bab a ví o rodu, ze kterého vzešel. Ví, že ten kraj je oním důvěrným koutkem, kde se země rozhaluje tak, že je viděti ony živné prsy, k nimž jsme byli přisáti a kam toužíme se schouliti k posledku svých dnů. A tuto končinu dovedl by hájit a bude bránit bez komanda těch, kteří vždy zůstali vzadu. Tedy takové to je a básník ví, že čára rodného obzoru uviděná dítětem poprvé navždy zůstává obrysem celého jeho díla.

> Úryvek z přednášky *O poezii*, kterou František Halas přednesl v Jevíčku na literárním a uměleckém večeru 26. dubna 1941.[1]

Tato práce je věnována beletrizaci prozaického folkloru v Jevíčsku. Nejprve geograficky vymezuji zkoumanou oblast s uvedením obcí, které mají vztah k próze, jíž se zabývám v této práci. Stručně se zmiňuji o dějinách Jevíčka, jeho významných rodácích a odrazu Jevíčka v literatuře. Zabývám se dále regionem Malé Hané (Jevíčko a 18 přilehlých obcí[2]) s mírným přesahem na vlastní hanáckou oblast v širším slova smyslu, kterou tvoří především město Konice.

Důležitou součástí práce je popis a rozbor zbeletrizovaného folkloru; místních pohádek, pověstí a krajových dochovaných anekdot, jak je místní nadšení sběratelé – folkloristé a pečliví pracovníci historicko-vlastivědného kroužku *Malá Haná* na poslední chvíli zaznamenali od nejstarších pamětníků. Jedná se především o práce Jaroslava Mackerleho a Julie Worlové, Františka Továrka a Josefa Vrbky. Dále se ve své práci zmiňuji také o Janu Kárníkovi, který v krátkých povídkách své sbírky *Sladké s hořkým*[3] skvěle vystihl charakter místních lidí.

U vybraných pověstí usiluji o *vysvětlení* pravděpodobné příčiny jejich vzniku a uvedení do kontextu s jinými variantami. Poukazuji na postavy, které v příbězích vystupují, analyzuji témata vyprávění, popisuji prostor, *v němž* se pověsťové příběhy odehrávají, a komentuji motivy, které se nejčastěji opakují; to vše dokládám na příkladech a ukázkách z děl.

---

[1] Halas, František. In: Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 48.
[2] Počet obcí regionu Malá Haná se v adekvátní literatuře různí – od 10 do 18 (viz např. *Malá Haná*. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Malá_Haná).
[3] Karník, Jan. *Sladké s hořkým*. Brno: Tiskem a nákladem občanské tiskárny v Brně, 1925.

1. 2. Tradiční lidové vyprávění včera a dnes

Lidové pověsti, jež jsou vedle pohádek, legend, anekdot a pověrčivých povídek (o světýlkách, vílách, polednici atd.) jedním z druhů lidového vyprávění, pro nás stále mají velkou hodnotu. Jsou totiž odrazem minulých životů a osudů lidí, dokládají nám, jak obyčejní lidé viděli a hodnotili tehdejší historické události a osobnosti. Odráží se v nich láska k rodnému kraji a vztah k jednotlivým místům, projevuje se v nich básnická fantazie, která se, mnohdy ku prospěchu poezie příběhu, od historické pravdy většinou dost odlišuje.

Pověsti nám umožňují dozvědět se mnoho zajímavých událostí z minulosti kraje, o nichž historické prameny mlčí. Pohlížejí totiž na událost z jiného úhlu pohledu či spíše přímo z té druhé strany, odspoda; její hrdinové se většinou neshodují s těmi, kteří jsou podrobně vylíčeni v historických dobových kronikách. Díky tomu se nám v pověstech často zachová lecjaká maličkost, která by jinak byla dávno zapomenuta. Lidové pověsti a legendy mají bezesporu svou historickou hodnotu, nejsou však historickým pramenem takového druhu jako například kronikářský nebo archivní zápis. Na dávném příběhu utkví už jen zrnko pravdy, kolem kterého lastura času a bohatá lidská fantazie vytvoří mnohem krásnější a působivější perlu lidové legendy. Tato perleť poezie však dává příběhu ochrannou vrstvu, díky níž zůstane v lidské paměti uchován po dlouhou dobu.[4]

Jevíčko a Malá Haná bohužel nikdy nevynikaly obzvlášť bohatou literární tradicí. Vyprávění pamětníků nás však nenechává na pochybách, že ústní lidová slovesnost, tradice lidové pohádky a pověsti, zde ještě před časem byla stejně živá jako v každém jiném kraji. Jsou to jednak pověsti tzv. místní, které se vážou k jednotlivým místům kraje (studánky, kříže, kopce, kapličky), k názvům vesnic, potoků a lesů, a vypravují o místních událostech, jednak jsou to historické události národní vypravující o historických událostech a osobách širšího významu než úzce regionálního. Z reprintu znám pohádky, které před sedmdesáti lety sepsala se svým snoubencem, architektem Jaroslavem Mackerlem, slečna Julie Worlová, provdaná Mackerlová. Je mi známo, že existují *Pohádky z Jevíčka a okolí*,[5] které sesbíral bývalý učitel základní školy v Jevíčku František Továrek, o oblasti Malé Hané vyprávějí i některé pohádky a pověsti Josefa Vrbky *Mlsný hastrman*.[6] Bohatým zdrojem informací se mi

[4] Sirovátka, Oldřich. *Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka*. Boskovice: Klub přátel Boskovic, 2005.
[5] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004.
[6] Vrbka. Josef. Mlsný hastrman. *Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970.

stal také historicko-vlastivědný časopis *Malá Haná*,[7] který léta obětavě vydávala ve svém volném čase hrstka nadšených historiků - amatérů z Jevíčka i okolí.

1. 3. Vymezení oblasti výzkumu

Hanáci jsou přes to, že mají úrodné půdy, pracovití a v práci vytrvalí, milují zpěv a hudbu a rádi čítají knihy a noviny. V každé jen poněkud větší vesnici hanácké je čtenářský spolek. Poněvadž dále také synky své dávají zhusta na studie a je pak domů do hospodářství brávají, jsou nejvzdělanějším lidem na Moravě. A jako vzdělaní lidé dbají pak všeho, což národu a vlasti je prospěšno: podporují všeliké ústavy národní, vědecké a umělecké a školu svou opatrují jako zřítelnici oka svého.[8]

Předem bychom si měli vymezit oblast, kterou se budeme zabývat. Jedná se o severozápadní Moravu, kterou tvoří Konicko a Jevíčsko jako tzv. Malou Hanou. Oblast Malé Hané tvořící centrum mého literárního výzkumu, najdeme na východě České republiky v nížině severního výběžku Boskovické brázdy. Malá Haná je jednou z podoblastí Horácka a zároveň přechodnou oblastí směrem k Hané, leží v bývalých okresech moravskotřebovském a boskovském. Jádrem je nížina Malé Hané, zhruba od Boskovic a Letovic až k Jevíčku a Městečku Trnávce, k nim přiléhají vesnice v horách. Etnograficky výraznými obcemi jsou např. Vanovice, Horní Štěpánov, Kořenec nebo Protivanov. I když názvem by Malá Haná spíše evokovala přináležitost k Hané, kulturně, a to především typem osídlení, obydlí a kroje se přimyká spíše k Horácku.[9]

1. 4. Jevíčko

Přirozené centrum Malé Hané, která je svébytnou částí výrazné moravské etnografické oblasti Hané, tvoří odnepaměti město Jevíčko. První etapa osídlení tohoto kraje skončila zhruba před osmi sty lety. Město Jevíčko leží na cestě, která odedávna vedla ze Svitav přes Letovice do Brna. Poprvé je zmiňováno r. 1175 v diplomatáři moravském, kdy Ota Olomoucký a biskup Jindřich Zdík litomyšlskému klášteru darovali šestý peníz ze cla jevíčského. Kolem roku 1220 zde bylo postaveno hrazené město, které král Přemysl Otakar II.

[7] Továrek, František. *Malá Haná*. Roč. I.–VII., Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1965–1972.
[8] *Ottův slovník naučný*. Díl X., hesla Gens – Hedwigia. Olomouc: Nakladatelství Paseka v koedici s nakladatelstvím Argo, 1998, s. 836.
[9] *Malá Haná*. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Malá_Haná.

roku 1258 povýšil na město královské a daroval mu 13 okolních osad. Královskými výsadami se může Jevíčko pyšnit jen do roku 1494, kdy opět klesá na město poddanské a dostává se do rukou feudálům. Tento stav trvá *přibližně* do poloviny 19. století, kdy dochází ke zřizování městských magistrátů. Jevíčko je od roku 1789 městem municipálním, a to až do roku 1945. V současné době je Jevíčko městem.[10]

Každá dějinná etapa našeho kraje zanechává určitý, i když ne příliš častý a výrazný, obtisk i v našem národním písemnictví; Palacký ve svých *Dějinách národu českého v Čechách i na Moravě* zmiňuje Úsobrněnskou župu (provincia Usobronensis) a županský hrad vzniklý ještě před založením města, a zaznamenává zprávu z roku 1145 o přepadení biskupa Jindřicha Zdíka údělným znojemským knížetem Konrádem na dvorci v Jaroměřicích. V proudu času se objevuje jméno slavného jevíčského rodáka Mikuláše z Jevíčka, prvního doktora teologie Karlovy univerzity a učitele Mistra Jana Husa, autora vynikajícího náboženského díla. Hynek z Kunštátu, syn krále Jiřího z Poděbrad, umístil děj jedné ze svých zcela světských boccaciovských povídek právě do Jevíčka. O něco později (1658) píše na zámku v Jevíčku svou *Studnici Spasytele* Bernard Benedikt Šumický. V historii olomoucké univerzity a technického učení na Moravě se setkáváme s jaroměřickými Šubíři, zejména s Františkem Michalem Šubířem z Chobyně, a s jevíčským rodákem Cyrilem Nappem (1792), opatem augustiniánského kláštera na Starém Brně, přítelem Dobrovského, Šafaříka i Palackého, představeného Matouše Klácela, Gregora Mendela i Pavla Křížkovského. V díle moravského historika Vincence Praska najdeme opět pozoruhodné ocenění prvního českého překladu magdeburského práva, dochovaného v městském archivu.[11]

.

[10] Viz www.jevicko.cz.
[11] Továrek, František. *Ve znamení pera. Jevíčko a Malá Haná v literatuře*. Jevíčko: MNV v Jevíčku, 1958, s. 3 – 4.

2. 1. Sběratelé místní lidové tvorby

Autoři, kteří se zabývali folklorem Malé Hané, měli k tomuto kraji rozdílný vztah; někteří se zde narodili, prožili v regionu celý život, což je příklad Jaroslava Mackerleho a Julie Worlové, jiní se v našem kraji ocitli shodou různých okolností, jako například Jan Kárník, opatovický lékař, jenž umístil na Malou Hanou jen část své tvorby. Dalším významným sběratelem-folkloristou je Josef Vrbka, který doprovázel svou manželku na její nové působiště. Při té příležitosti se mu podařilo sesbírat poměrně velké množství pohádek, pověstí a pověrčivých příběhů z Jevíčka a okolí.

2. 2. Jan Kárník

Narodil se 16. srpna 1870 v Novém Městě na Moravě, zemřel 27. prosince 1958 tamtéž. Básník, vlastním jménem Josef Svítil, převzal svůj pseudonym po dědovi z matčiny strany. Po vysokoškolských studiích se MUDr. Josef Svítil usadil roku 1899 jako obvodní lékař ve Velkých Opatovicích. Místní obyvatelé si mladého lékaře, básníka a lidumila velice oblíbili. Kvůli rozporům se spolumajitelem šamotky Eduardem Gessnerem musel však z Velkých Opatovic r. 1906 odejít. Poté si zařídil praxi v rodném kraji v Novém Městě na Moravě. Kárníkův srdečný vztah k Velkým Opatovicím můžeme potvrdit dopisem, který napsal r. 1951 Ele Maršálkové:

„Osm roků na mém prvním působišti zapsalo se mi hluboko do srdce. Tam jsem se vpravoval do lékařské praxe a prožil těžkou epidemii břišního tyfu. Tam se narodily obě naše děti. Tam jsem se zúčastnil záchranného zápasu na jazykové hranici jako jednatel místního odboru Národní jednoty v Jevíčku a jako jednatel místního odboru Ústřední matice školské ve velkých Opatovicích. Tam jsem také uspořádal a dal do tisku první sbírku svých veršů Chudobná žeň (1904). Něco ze svých opatovských poznatků a zážitků jsem uveřejnil ve své knížce Sladké s hořkým. Získal jsem tam dobré přátele ve škole, v pěveckém spolku Hlahol i mezi občanstvem – ale také poznal a ucítil jedovatou nenávist továrníka-germanizátora, jemuž moje činnost v obranných jednotách byla solí v očích.“ [12]

[12] Kouřil, František. *Dějiny Velkých Opatovic*. II. díl. Knižnice vlastivědných zpráv Malé Hané (svazek sedmý), Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1969, s. 108.

Kárník patří k básníkům, kteří oslavují rodný kraj, domov a léta mládí,[13] ve verších zdůrazňuje tradiční hodnoty a křesťanský způsob myšlení vyznávající lásku k bližnímu, pokoru a sebeobětování druhým. Jeho verše mají blízko k lidové poezii, ať už jde o intimní lyriku anebo veršované obrázky ve sbírkách *Chudobná žeň* (1902), *Večery u krbu* (1922) a *Závětří* (1929). Nejvíce se básník přiblížil lidové poezii v některých básních svých sbírek *Dooráno* (1940) a *Srdce a obrázky z pouti* (1943).

Největší prozaickou prací Jana Kárníka je román *Soumrak rodu Jamborova* (1921), který je generační kronikou selského života na Vysočině v polovině 19. století. Mezi další prozaické práce patří *Listy z kroniky* (1926), *Pod perutí bílého Orla* (1926), *Duch Slovenska* (1929) a *Vosí hnízdo* (1932). *Eduard Albert* (1941) je monografie o starém chirurgovi – básníkovi.

Kárníkovo dílo vzniklo vesměs v Novém Městě na Moravě, pouze sbírku básní *Chudobná žeň* vytvořil z větší části ve Velkých Opatovicích. *Sbírku obsahující* vedle několika čísel reflexivní lyriky a krajových námětů hlavně lyriku rodinnou vydalo roku 1904 nakladatelství Nový život v Prostějově.

Sám Kárník ke svému dílu, které vzniklo na Malé Hané, říká: *K 1. otázce (co jsem ve V. O. napsal): Vznikla tam mezi r. 1899–1904 téměř celá moje první knížka veršů ,,Chudobná žeň", vydal ji roku 1904 Nový život v Prostějově. Především tam vznikla moje rodinná lyrika této knížky, neboť jsem se tam r. 1899 oženil. Tam jsem také přišel ponejprv do bližšího styku s továrním dělnictvem. To se projevilo celým cyklem veršů ,,Z deníku dělníkova". Je tam i ,,Píseň poplašná" – k té mne přiměly poměry na národnostní hranici jevíčského a moravskotřebovského okolí. Večerní procházky a posezení v lázeňské restauraci ve Velké Roudce, tehdy ještě starosvětsky útulné, inspirovaly ,,Pohádku zimní noci", tamtéž umístěnou.*[14]

Pohádka zimní noci

Jak budka skřítků v tmavém lesa klínu
tlí stará krčma z dřeva sroubená

[13] Např. povídka *Sjezd*. In: Kárník, Jan. *Sladké s hořkým*. Brno: Tiskem a nákladem občanské tiskárny v Brně, 1925.
[14] Z korespondence Dr Josefa Svítila-Kárníka Františku Továrkovi dne 15. ledna 1942 (Nové Město na Moravě). In: Kouřil, František. *Dějiny Velkých Opatovic*. II. díl. Knižnice vlastivědných zpráv Malé Hané (svazek sedmý). Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1969, s. 108.

v čas Vesny sladkou píseň kukaččinu
sem přes skaliska nosí ozvěna.[15]

Verše *Studentský koncert* mají svůj původ v činnosti studentů bývalé jevíčské reálky, verše básně *Večery u krbu* ve stejnojmenné sbírce jsou odrazem šťastného rodinného života básníka ve Velkých Opatovicích „Na kocourku". K opatovické lékařské praxi se Kárník vrátil ještě po letech knížkou próz *Sladké s hořkým* (1925). Jsou to útvary krátkého, až anekdotického formátu, končící většinou nečekanou pointou:

Lidé

Před lety, kdy ještě operace slepého střeva nebyly tak populární, onemocněl v Opatovicích zánětem červa cholerický švec. Podle norem tehdy platných léčil jsem ho opiáty, ale pacient nebyl se zdlouhavým průběhem hrubě spokojen. I jal se léčiti podle vlastní metody. Když jsem ho po několika dnech navštívil a potěšil se z příznivého obratu choroby, pochlubil se mi prchlivý mistr samodílnou léčbou, kterou lze bez nadsázky nazvati heroickou.

Švec především vypil jedním douškem plnou láhev šaratice. Potom, ,,abe dostal choť na jídlo, zabil pséka, kužo dal na břoch, maso snědl".

A byl zdráv do třetího dne.[16]

- – -

V Borotíně vyhořeli v noci dva sousedé. Jeden bohatý sedlák, druhý zadlužený chalupníček. Ráno procházeli se oba, vzdychajíce, po čadícím spálenisku. Když se potkali a chudák jal se naříkati, odbyl ho bohatec zkrátka: – ,,Copak je vám, ve si na stavbo vepučite, ale já mosim vzit ze svyho." -[17]

Těmito krátkými, ale trefnými příběhy „z lontu" vykreslil velice přesně typického drobného člověka z Malé Hané.

Kárník-Svítil dále proslul četnými překlady polské literatury, za průkopnickou práci v česko-polských kulturních vztazích se mu dostalo významné pocty – udělení řádu Polonia restituta. V souboru statí nazvaném *Pod perutí bílého orla – črty polské* se autor zabývá např. básníkem Janem Kochanowskim, národním hrdinou Tadeášem Kosciuszkem,

[15] první sloka básně *Pohádka zimní noci*. In: Karník, Jan. *Chudobná žeň*. Prostějov: Nový život, 1904, str. 72.
[16] Továrek, František. *Ve znamení pera*. *Jevíčko a Malá Haná v literatuře*. Jevíčko: MNV v Jevíčku, 1958, s. 20 – 21.
[17] Továrek, František. *Ve znamení pera*. *Jevíčko a Malá Haná v literatuře.* Jevíčko: MNV v Jevíčku, 1958, s. 22.

Mickiewiczovým *Panem Tadeášem*, hájí křesťanské ideály v Sienkiewiczově *Quo vadis* či odsuzuje komunismus spolu se spisovatelem Zygmuntem Krasiňskim.[18]

2. 3. František Továrek

První pověst, kterou se budu zabývat, *Duranu*, můžeme nalézt mimo jiné v knize regionálních povídek a pověstí *Zašlými stezkami – Pověsti a zkazky z Malé Hané*. Jejím autorem je místní učitel, zasloužilý vlastivědný pracovník, publicista, zanícený turista a milovník regionální historie František Továrek.

Narodil se 29. 9. 1915 v Konici, okres Prostějov. Bylo to ve druhém roce první světové války a jeho otec, obuvník, musel brzy narukovat na ruskou frontu. Největší starost o rodinu padla na bedra matky. Především ona byla pro Továrka první vypravěčkou moravských lidových pohádek. V Konici vychodil čtyři třídy obecné a dvě třídy měšťanské školy. Pak přestoupil na prostějovskou reálku. Jeho snem bylo stát se učitelem. To znamenalo další dva roky studia v Praze na pedagogické akademii. Pomohl mu starší bratr Oldřich a hlavně známý lidumil, lékař Ferdinand Karafiát. Na pražské pedagogické akademii působili v tehdejší době naši nejlepší odborníci, a tak František Továrek studoval pedagogiku u Dr. Příhody, Dr. Chlupa, psychologii u Dr. Klímy a navštěvoval přednášky Dr. Nejedlého.

O obuvníkovi Továrkovi a doktorovi-lidumilovi Karafiátovi se zmiňuje i spisovatel Konického původu Bohumil Hrabal ve své knize *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*.[19] Svou učitelskou dráhu nastupuje František Továrek 1. 9. 1935 ve Dzbelu u Konice. Po krátkém působení ve Dzbelu nastupuje 1. října téhož roku na místo pomocného učitele ve Svaljavě na Podkarpatské Rusi. Za rok je již řídícím učitelem na jednotřídce v nedalekém Holubiném, kde poznává i svou budoucí manželku, která tu působila jako učitelka v mateřské škole.

Před vánocemi roku 1938 se nuceně vrací domů. Ukrajinu totiž zabrali Maďaři a Češi museli odejít. Po návratu vypomáhá na jednotřídce ve Štarnově a prakticky od 15. března 1939 nastupuje na Měšťanskou školu v Jevíčku. Ve městě se zapojuje do činnosti místních skautů. Navázal styk se skautskými činovníky, pány Fandrlíkem a Plajnerem. Konickým skautům zařídil tábor na Smolenské přehradě a spolu s Antonínem Ornerem sepsali historii jevíčských skautů. Na jevíčské škole působil František Továrek až do svého odchodu do

[18] Svítil-Karník, Josef. *Pod perutí bílého orla*. *Črty polské.* Olomouc: Nákladem R. Prombergra, 1926.
[19] Hrabal, Bohumil. *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*. Praha: 1965.

důchodu v roce 1976. Jevíčku zůstal věrný s výjimkou let 1963–1967, kdy učil v odborném učilišti ve Velkých Opatovicích.

Po válce se František Továrek angažuje na různých místech veřejného života. Je aktivním členem mnoha organizací, zastává řadu funkcí, pracuje literárně, dopisuje do mnoha časopisů a navazuje kontakt se Zakarpatskou Ukrajinou. Významnou složkou v jeho činnosti je práce v tělovýchově a v dětském hnutí. Hlavně se věnoval otázkám výchovy mimo vyučování a prakticky se podílel na jejich řešení. Stál u kolébky pionýrského hnutí v Jevíčku.

František Továrek je u nás jedním z mála publicistů, kteří svůj zájem věnovali problematice Zakarpatska. Navazuje v této souvislosti na jména tak známá a populární jako Olbracht, Neuman, Čapek, Vančura, Zatloukal. Vykonal mnoho pro regionální historii, pro Jevíčko a pro celou Malou Hanou. Redigoval osm ročníků vlastivědných zpráv *Malá Haná* (předchůdce jevíčského zpravodaje). O Továrkově činnosti podává svědectví téměř 2000 článků, reportáží, relací a 35 knih a publikací.

Mnoho let sbíral pověsti a zkazky z okolí Jevíčka. Nejdříve je příležitostně publikoval časopisecky a nakonec je shrnul v samostatnou sbírku *Zašlými stezkami – pověsti a zkazky z Malé Hané.* Zatím nejucelenější sbírka regionálních pověstí a povídek, na které se organizačně podíleli také žáci měšťanských škol z Jevíčka a okolí, je nejobsáhlejším počinem tohoto druhu a vzhledem k současné situaci ústní lidové slovesnosti – a folkloru vůbec – v našem kraji už asi nebude překonána. Z jeho dalších děl bych jmenovala dále například *Hory a lidé* (1985) se zakarpatskou tematikou nebo *Kapitoly z letopisů města Jevíčka* (1987).[20]

2. 4. Jaroslav Mackerle

„Mám rád historii i tajemná pouta vážící člověka k místu, v němž se zrodil. Mám rád i pestrý život proudící po staletí městem, se všemi starostmi a bídou, ale i radostmi a nadějí. Kolik historek vážných i veselých objevil jsem při pořádání archivu. Bylo by škoda, kdyby znovu zapadly v zaprášené zapomnění. A proto je tu vypisuji všem, pro něž pouta k domovu a národu nejsou jen básnickým obrazem a myslím, že není radostnějšího úkolu u příležitosti oslav sedmistého založení města, než tento svazek utužit a zdůvěrnit.“[21]

[20] Orner, Antonín a kol. *Jevíčský zpravodaj věnovaný památce Františka Továrka.* Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1990.
[21] Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 280.

Jaroslav Mackerle byl člověk mimořádně nadaný hned v několika oblastech. Narodil se 8. srpna 1913 v Jevíčku. Ze strany matky, rozené Pichlerové (1878–1956), pocházel z německých kořenů. Otec Julius Mackerle (1866–1938) byl majitelem prosperující stavební firmy, která v Jevíčku a okolí realizovala řadu staveb. Bratr Julius byl známý konstruktér a vynálezce.[22] V Jevíčku, srdci Malé Hané, prožil Jaroslav Mackerle dobu dětství i mladického zrání. V letech 1924 až 1931 navštěvoval místní reálné gymnázium a po maturitě se přihlásil ke studiu architektury na brněnské univerzitě. Svá vysokoškolská studia stačil dokončit v roce 1938, ještě před uzavřením českých vysokých škol. Po návratu do Jevíčka pracoval v rodinné firmě, kterou však německá okupační správa nedlouho po vytvoření Protektorátu Böhmen und Mähren zabrala.

Po osvobození města, které popsal v jedné ze svých knih, spolu s bratrem činnost rodinné firmy obnovili. Ani tentokrát to však nebylo nadlouho. Přišel únor roku 1948 a s ním komunistický převrat, po němž následovalo znárodnění. Jaroslav Mackerle byl z více důvodů pro komunistický režim nepřijatelný. A přitížilo mu i to, že jako člen sociální demokracie odmítl po rozpuštění strany vstoupit do KSČ, a neučinil tak ani po opakovaných výzvách. Reakce na sebe nenechala dlouho čekat.

Po znárodnění stavební firmy odešel do Brna, kde pracoval nejdříve ve Stavoprojektu, pak v Potravinoprojektu. Při prověrkách v roce 1958 byl vyhozen. Vrátil se do rodného kraje a začal pracovat v Okresním stavebním podniku v Moravské Třebové, nejprve jako projektant, po udání jako tesař. Později vykonával funkci stavbyvedoucího. Jeho poslední zaměstnání bylo v Okresním stavebním podniku v Boskovicích.

Teprve až na počátku šedesátých let dostal nabídku pracovat v Památkovém ústavu v Brně, která odpovídala jeho odbornosti a byla blízká jeho zájmům. Přesto, že vzhledem k okolnostem neměl mnoho příležitostí věnovat se své profesi architekta, byly některé jeho projekty na Malé Hané realizovány (budova jevíčské záložny, kaple a hřbitov v Úsobrně nebo pomník ruských zajatců ve Vísce u Jevíčka). Neuskutečněný naopak zůstal návrh na adaptaci boskovické synagogy na budovu archivu z let 1962 až 1963.

Jaroslav Mackerle se nezajímal jen o vlastivědu, ale rovněž o výtvarné umění. Byl jedním z prvních průkopníků amatérského animovaného filmu u nás. Jeho snímek *Pejsek Čokl*, který byl aktuální alegorií na nerovný boj Habešanů proti italské agresi, získal na celostátní soutěži v roce 1935 první a na mezinárodní soutěži v Berlíně o rok poději druhé

[22] Továrek, František. *Malá Haná*. V. roč. , čís. 3/4. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1969, str. 41.

místo. Vytvořil též několik desítek ilustrací, většinou technikou linorytu, kterými doprovázel knižní publikace své i svých přátel (Emila Tutsche, Františka Továrka nebo Josefa Skutila). Pro archeologická pracoviště v Praze, Brně a tehdejším Gottwaldově pořídil kresebnou dokumentaci desítek až stovek archeologických nálezů.

Regionálním dějinám, archeologii a národopisu však věnoval největší pozornost. Téměř výhradně se přitom soustředil na oblast Malé Hané. K historii se dostal skrze své přátelství se znalcem malohanácké vlastivědy, učitelem Emilem Tutschem (1876–1966), který byl na počátku dvacátých let pověřen správou jevíčského městského archivu a muzea. Během dvacátých a třicátých let publikoval několik dílčích příspěvků, v nichž uvedl na pravou míru některé omyly dřívějších badatelů (Benjamina Popelky nebo Františka Tesaře). Tutsch se živě zajímal nejen o historii města a okolí, ale též o národopis Malé Hané. V rukopise zůstala jeho rozsáhlá sbírka lidové slovesnosti *Bylé – nebylé*. Mackerle se s ním seznámil již za studentských let na jevíčské reálce. A zdá se, že právě Tutsch v něm vzbudil celoživotní zájem o historii Malé Hané. S archeologií, podobně jako s archivní prací, se Mackerle poprvé setkal po válce jako správce archeologických sbírek jevíčského muzea.

Poté, kdy nejprve uspořádal jevíčské nálezy, se začal zajímat také o širší oblast Malé Hané. V roce 1946 rozeslal do vybraných škol moravskotřebovského a svitavského okresu dotazníky, aby zjistil, zda jsou ve školních sbírkách uloženy také nějaké archeologické nálezy z regionu. Nebylo jich však mnoho. Proto ještě během roku 1946 osobně navštívil a prozkoumal sbírky muzeí v Moravské Třebové, Svitavách, Boskovicích a soukromé soubory učitele Aloise Ferulíka v Knínicích a Františka Vlka ve Vanovicích. Prostudoval také Freissingovy, Tietzeho a Königovy nálezové zprávy ze stavby říšské dálnice Vratislav – Vídeň, uložené v Krajském (nyní Moravském zemském) muzeu a nálezové katastry Státního archeologického ústavu v Brně. Výsledkem byla nálezová mapa z roku 1947, o níž se Mackerle opíral při zpracování svého, bohužel nikdy nepublikovaného, soupisu archeologických nálezů staré sídelní oblasti severozápadní Moravy. Tato Mackerleho práce není cenná jen tím, že souhrnně, spolehlivě a v dobovém ohledu vyčerpávajícím způsobem eviduje archeologické nálezy z uvedené oblasti, ale především svými metodickými východisky. Autor v ní rozvinul a aplikoval některé postupy, které jsou dnes souhrnně označovány pojmem nedestruktivní archeologie. Schopnost netradičního úhlu pohledu a cit pro interdisciplinaritu prokázal také v drobnější stati o konstrukci chat, kterou napsal do jubilejního sborníku věnovaného moravskému archeologovi Karlu Tihelkovi.

Mackerle se však nezaměřoval jen na archeologii, nemalou pozornost věnoval i regionální historii a národopisu. První rozsáhlejší prací kterou zpracoval, je dodnes využívaná

publikace *Moravskotřebovský okres*, vydaná jen několik měsíců po válce již v roce 1946. Iniciátorem jejího vzniku byl jevíčský učitel František Továrek (1915–1989), kromě něj a Mackerleho se na přípravě a vydání knihy podílela ještě vanovická sběratelka národopisu Pavla Vacová (1901–1975). Publikace představuje zdařilý pokus o český protějšek k německy psané vlastivědě moravskotřebovského okresu od Aloise Czerneho (1847–1917) z roku 1904. Jaroslav Mackerle měl na přípravě textu knihy zásadní podíl. Nejenže zpracoval úvodní kapitoly všeobecné části, jeho dílem je rovněž celá navazující historicko-místopisná část, jakož i mapy a kresby v příloze. Historie rodného města a jeho okolí se Mackerlemu stala celoživotním tématem. Přivedlo jej k němu nejen zmiňované přátelství s Emilem Tutschem, ale v neposlední řadě též péče o jevíčský městský archiv, jehož správcem se stal v roce 1947. Archiv, jež byl za války roztrhán a zpřeházen německým učitelem Walchem, dosazeným na místo jeho správce německou okupační mocí, během pěti let nově uspořádal a pro potřeby badatelů sepsal podrobného průvodce po fondech a sbírkách. Mackerlův průvodce, který vyšel v roce 1958 nákladem Okresního národního výboru v Moravské Třebové, byl jednou z prvních archivních pomůcek tohoto druhu na Moravě.

Při pořádání archivu a při práci na průvodci se Mackerle detailně seznámil s dochovanými jevíčskými písemnostmi, což krátce nato spolu se znalostí archeologické problematiky vyčerpávajícím způsobem zúročil v publikaci *Letopis města Jevíčka.*[23] Stejně jako archivní průvodce vyšla poprvé v roce 1958 při příležitosti jubilejních oslav sedmistého výročí povýšení Jevíčka na královské město.

Předčasná smrt zmařila všechny jeho plány. Je však otázkou, zda by zpracování nejnovějšího historického období, zatíženého, jak je patrné i z Továrkových slov, v minulých padesáti letech mnoha ideologickými schématy, bylo pro Jaroslava Mackerleho vůbec přijatelné. V úvodu k *Letopisu města Jevíčka* to vyjádřil eufemisticky, nicméně jasně. „*Dějiny skončil jsem symbolicky rokem 1848, protože tu končí dějiny města a nadále jdou již jen dějiny lidu v jeho sociálním a národnostním boji*“.[24] *Letopis města Jevíčka* je bezpochyby Mackerlovým životním dílem. Moravský archeolog Josef Skutil napsal, že „*autor vykreslil barvitě svým spoluobčanům život jejich jevíčských předků tak dokonalým způsobem, že celý vývoj Jevíčka s jeho někdejšími radostmi a strastmi zde probíhá jako v přepestrém kaleidoskopu*“.[25] K výsledné podobě knihy rovněž přispěly autorovy charakteristické vlastnosti, zaujetí, pečlivost a pracovitost. Jak vzpomínal jeho blízký spolupracovník

[23] Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008.
[24] Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko: 2008, s. 10.
[25] Šmeral, Jiří. *Jaroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*. In: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko: 2008, s. 285.

František Továrek, „*pracoval po celý život doslova od rána do večera... Bádání v archivech, hodiny strávené nad archeologickými nálezy, nad zažloutlými pergameny, to pro něho nebyla úmorná práce, ale radost.*“[26] Svou pracovní metodu popisuje Mackerle takto: „*Nejstarší část zpracoval jsem na základě originálních pramenů a snažil jsem se vyloučiti nebo vysvětliti omyly svých předchůdců. Od století XVI. používám výhradně pramenů archivu města Jevíčka, který tak zcela vyčerpávám pokud jde o vztahy mezi lidem a osudy města, avšak nikoliv po stránce významu města pro dějiny širší oblasti... Mnohdy dávám mluviti pramenům samým. Při citacích volil jsem cestu střední a odkazy na prameny uvádím hned v textu stručnou formou. Odborník snadno pozná, kde se opírám o prameny a kde pronáším názory svoje. Avšak čtenář zato najde ucelený a ničím netříštěný tok děje*“.[27]

Hodnota Mackerlovy knihy *Letopis města Jevíčka* však nespočívá jen ve faktografii, i když i v tomto ohledu je zejména pro období od 16. století nepřekonaná, ale především v tom, na co autor naráží v úvodu, když hovoří o utužení a zdůvěrnění pout k „domovu a národu“[28]. Bibliografii dějepisného snažení Jaroslava Mackerleho tvoří, kromě zmiňovaných publikací, několik studií a článků otištěných porůznu v odborných nebo vlastivědných časopisech. Zásadnějšího charakteru je pojednání o Úsobrněnské provincii. Posledním, nedokončeným a posmrtně vydaným Mackerleho dílem je drobná publikace o dějinách hradu Cimburku u Městečka Trnávky, která vyšla v roce 1965 péčí a nákladem Historicko-vlastivědného kroužku ve Velkých Opatovicích. Autor na jejím textu ještě krátce před smrtí pracoval. Dokreslují to nejen připravené nákresy erbů a úlomky kachlů rozložené na jeho pracovním stole, ale i dopis vedoucí vlastivědného kroužku v Městečku Trnávce učitelce Madroňové z 12. října 1964. Píše v něm „*jsem zvědav, podaří-li se mi tu knížku o Cimburku vydat. No uvidíme. Zítra musím do Svitav do nemocnice ležet a dělám to hrozně nerad*.“ Nedlouho poté, 3. listopadu 1964, Jaroslav Mackerle ve svitavské nemocnici zemřel. Příčinou jeho předčasného skonu byly následky zranění, které utrpěl dva roky před tím při pádu z lešení při opravě svého jevíčského domu. Přes svůj předčasný odchod za sebou zanechal rozsáhlé a úctyhodné dílo. Převážná část jeho prací a názorů pro nespornou erudici a faktografickou spolehlivost dodnes neztratila svou hodnotu a platnost. A nejen to. V jeho pozůstalosti zůstalo

[26] Šmeral, Jiří. *Jaroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*. In: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko: 2008, s. 285-286.
[27] Šmeral, Jiří. *Jaroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*. In: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko: 2008, s. 286.
[28] Mackerle, Jaroslav. Letopis města Jevíčka. Jevíčko: 2008, s. 10.

uloženo několik dalších, dosud nepublikovaných rukopisů, jejichž vydání by bylo důstojnou připomínkou výjimečného člověka a vědce.[29]

2. 5. Josef Vrbka

Vlastivědný hanácký pracovník, lidový historik a spisovatel, ornitolog a botanik. Znalec hanáckého folkloru, sběratel pověstí a milovník archeologie se narodil roku 1888 v Nákle u Litovle. V osmi letech mu byla po neštěstí amputována levá noha; byl dlouhou dobu připoután na lůžko a od té doby se datuje jeho vztah ke knihám. S neštěstím se postupně vyrovnává úzkým sepětím s přírodou, s minulostí svého rodného kraje a s literaturou.

Většinu života prožil v Nákle u Litovle (s výjimkou dvanácti roků strávených v Bezděčí u Trnávky, kam následoval od září 1945 svou manželku, která se v Bezděčí stala ředitelkou školy). Kraj mezi Boskovicemi a Cimburkem, označovaný jako Malá Haná, představoval Vrbkovi druhý domov.

Josef Vrbka vydal dvanáct odborných publikací přírodovědného zaměření. Velký zájem projevoval i pro kulturní historii. Od roku 1937 vydával vlastivědný časopis *Mojmírova říše*,[30] stal se členem Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci. Sepsal např. *Pamětní knihu rodu Vrbkova z Nákla*, dále vydal *Paměti Nákla* (1940), všímal si místní inspirace ve spisech Františka Červinky, zpracoval životopis Osvalda Widrmanna a pravidelně přispíval do regionálních časopisů.

Za svého dvanáctiletého působení v Bezděčí Vrbka nashromáždil a zaznamenal kolem 80 pověrečných povídek a pověstí. V té době měl již bohaté zkušenosti se sběrem lidové prózy z okolí Nákla. Ze svého rodného kraje zapsal více než 15 pověstí, z nichž většina zůstala v rukopise. Uveřejněno bylo 64 Vrbkových zápisů v 2. díle Koudelákova a Vacova pověsťového souboru z kraje F. S. Procházky,[31] v němž Vrbka zpracoval oddíl *Pověsti z Nákla*, a dalších několik jeho zápisů je rozptýleno v jiných částech knihy. Ostatní pověsti byly ze sběratelovy pozůstalosti vydány až posmrtně. Patří mezi ně *Lidové povídky a pověsti z Malé Hané*[32] a *Mlsný hastrman,*[33] které z autorovy pozůstalosti vybrala, uspořádala a poznámku napsala Eva Kiliánová. Zemřel v Nákle roku 1964, tedy ve stejném roce jako Jaroslav Mackerle.

---

[29] Šmeral, Jiří. *Jroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*. In: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 282 an.
[30] Vrbka, Josef. *Mojmírova říše.* Náklo u Olomouce: 1937–1941.
[31] Koudelák, Josef – Vaca, Josef – Vrbka, Josef. *Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky*. Olomouc: 1940.
[32] Vrbka, Josef. *Lidové povídky a pověsti z Hané a Malé Hané*. Velké Opatovice: 1966.
[33] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970.

3. 1. Pohádka

Ottův slovník naučný o pohádce sděluje, že „báchorky (pohádky), jež s příbuznými druhy: pověstí, bájí náležejí k básnictví prostonárodnímu, jsou fantastické povídky v obrazivosti lidu vzniklé, od úst k ústům jdoucí, v nichž ukrývá se druhdy nejen vzácný poklad čisté poezie, ale i vážné myšlénky a hlubší význam bájeslovný. Mnohé z nich jsou zbytky mythologie, jiné pak ze starodávné moudrosti na poučení a pobavení vymyšleny... Jevištěm jejich jest svět báječný, řídící se jinými zákony nežli svět skutečný, plný divův i bytostí nadpřirozených, dobrých i zlých: vil, rusalek, lesních panen, černokněžníkův a čarodějnic, drakův, obrů, trpaslíkův a p. Každý národ, vzdělaný i nevzdělaný, vykazuje své báchorky, své zkazky národní.“[34]

Folklorní pohádky jsou útvarem lidové slovesnosti, ústním podáním tak prošly celou řadou různých změn. Lidové pohádky jsou žánrem lidové slovesnosti a patří k nejstarším a nejrozšířenějším formám ústní slovesnosti. Každý národ, ale i menší sociální skupiny, reflektovaly satiricky anebo humorně svůj způsob života, vztahy dobra a zla, ve fiktivním či fantastickém příběhu, jehož hrdinové překovají útlak, bídu a chudobu a svou dobrosrdečností a mravností vítězí nad zlem, úklady lidí i nadpřirozených bytostí.

Specifikem českých pohádek je to, že zlo je v nich málokdy zlikvidováno, ale bývá napraveno. Zajímavostí folklorních pohádek je, že v různých světových kulturách mají podobné rysy i přesto, že kontakt těchto kultur je téměř vyloučen. Stejně tak u regionálních pohádek se vyskytují podobné motivy. Téměř stejné pohádky tak byly nalezeny v podání indiánských kmenů, u Arabů, ale i v Evropě. Podobnost evropských a asijských pohádek není příliš zarážející, tyto mohly cestovat s obchodníky, či vojáky, zvláštní je však podobnost pohádek euroasijských a indiánských. Lze říci, že existují dva základní pohledy na tento stav:

1. Archetypální teorie – podle této teorie lidé v určitých situacích jednají v podstatě stejně, tudíž vymýšlejí i podobné příběhy.
2. Teorie migrace pohádek – zde tato shoda bývá vysvětlována tím, že předkové indiánů si již základy těchto pohádek vzali s sebou při stěhování na americký kontinent.[35]

[34] *Ottův slovník naučný*. III. díl. B – Bianchi. Praha: J. Otto, 1890, s. 92 – 93.
[35] *Pohádka*. [citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Poh%C3%A1dka#Folklorn.C3.AD_poh.C3.A1dky

Narozdíl od pověstí se poetický výmysl v pohádce netýká žádné konkrétní historické události, takže čas, místo děje, charaktery a sociální prostředí se v pohádce určují jen rámcově, stereotypně. Sémantické těžiště je v napětí ze sledu konkrétně daných problémů, v nichž se hrdina ocitá a které zdařile řeší. Pohádku jako výraz dávných kolektivních ideologií uchovávalo až do novějších dob ústní podání.

Pohádky legendární staví děj na naivně kreslených biblických postavách (Mojžíš, Kristus, sv. Petr), s oblibou také líčí putování duší do nebe.[36]

3. 2. Pověst

Pověst tvoří žánr lidové vypravěčské prózy, který je ve srovnání s pohádkou konkrétněji vázán časem, místem, zvláštním předmětem, osobou nebo událostí a činí si nárok na věrohodnost, přestože je spjat s nadpřirozenými jevy. Pro pověst je příznačný jednoduchý děj s jedinou zápletkou, objektivní věcný styl a vypravěčská střídmost. Ve folklorním podání mívají pověsti dokonce podobu stručného vysvětlení nebo holé zprávy.

Pověsti se dělí na *místní*, v nichž jsou osou děje určitá lokalita, např. hrad, osada, studánka, kostel (*O propadené hospodě u Staré kašny*,[37] *Poklad u Staré Kašny*,[38] *Nectava*,[39] *Jaroměřice*,[40] *O Jevíčku*,[41] *Kadrmanka*,[42] *Zkamenělá svatba*,[43] *O hradu na Hradisku*,[44] *Babí hora*,[45] *Poklad na Kumperku*,[46] *U chornické brány*,[47] *Čerti ve Spalisku*,[48] *Divoženky na Nazvalce*,[49] *Kůl na Hájku*,[50] *Holubí studánka*[51]); zpravidla podávající naivní etymologii pojmenování lokálního objektu (podle majitele, významné události, zvolání nebo dialogu vedeného ve chvíli založení), vysvětlující vznik a původ lokálních objektů (zkamenělé postavy) a vyprávějící o jejich kouzelné moci (o pokladech, o spícím vojsku v hoře, o potopeném zvonu apod.).

---

[36] Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 285.
[37] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 5–6.
[38] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 29–30.
[39] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 49–50.
[40] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 53–54.
[41] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 7.
[42] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 8–9.
[43] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 9–10.
[44] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 10.
[45] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 11.
[46] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 17–18.
[47] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 19.
[48] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 26.
[49] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 31–32.
[50] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 42.
[51] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 45.

Dalším druhem pověsti je *pověst historická*, která odráží sociální, politické, právní a náboženské poměry v minulosti, války, soudy s čarodějnicemi (*Památné kameny*,[52] O *Duraně*,[53] *O Cimburku*,[54] *Tataři v Nákle*,[55] *O klášterním pokladu*,[56] *Švédský trubač*[57]).

Pověsti o původu (*etiologické*) jsou těsně propojeny s pověstmi místními a podávají mytické vysvětlení vzniku země, nebe, člověka, zvířat, rostlin nebo věcí.

Pověsti legendární jsou lidovým podáním umělých legend a náboženských látek (např. pověst *Jevíčko*[58] nebo v příběhu *Tajemný host*[59]), *pověsti erbovní* (*heraldické*) vykládají o vzniku šlechtických a městských erbů (*Znak rytířů z Nákla*[60]). *Povídky o lidech*, hraničící s *povídkou ze života*, se zaměřují na osoby s charakteristickou tělesnou nebo duševní vlastností (o silácích, o chytrácích), vypravují o lidských povoláních (o mlynářích, o ševcích; *Kryšpíne, pusť ho na mě*[61]) a o lidských osudech (neštěstí, vraždy, zdánlivě mrtví; *Kůl Na Hájku*[62]).

3. 3. Pověrečná (démonická) povídka

Pro pověsti z Malé Hané jsou typické především *pověsti démonické*, které vypravují o nějaké nadpřirozené bytosti (víla, vodník, čarodějnice, polednice, smrtka, vlkodlak, šotek, čert; např. *Hastrmanův botek*,[63] *Jaroměřice*,[64] *Viděl smrt*,[65] *O klekánici*[66] atp.).[67] Jde o drobný folklorní prozaický žánr na přechodu mezi pověstí a povídkou ze života. Sděluje strašidelný zážitek z události způsobené nadpřirozenými silami.[68]

---

[52] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 3.
[53] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 38–40.
[54] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 45–46.
[55] Vrbka. Josef. Mlsný hastrman. *Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 10.
[56] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 11–12.
[57] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 12.
[58] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 44.
[59] Gottwald, Alois. *Malá Haná*. ročník V., čís. 3/4. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích , 1969, s. 66 an.
[60] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 9.
[61] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 17.
[62] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 42–43.
[63] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 41.
[64] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 53-54.
[65] Továrek, František. Zašlými stezkami. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 37.
[66] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 34.
[67] Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 292.
[68] Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 291.

3. 4. Anekdota

Anekdota představuje krátké, především ústně šířené vyprávění humorné příhody, zesměšňující osobu, situaci, dobu, rasu, národ, názor, skupinu, společenskou vrstvu, zvyky apod. Je jedním z mála žánrů ústní tvořivosti živých i v jednadvacátém století.[69]

[69] *Anekdota*. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Vtip

4. 1. Durana

Za jednu z nejzajímavějších pověstí vztahujících se k našemu kraji můžeme považovat pověst o hoře Duraně, která je zaznamenána a zpracována v několika verzích. Ke kopci Durana nad Úsobrnem se váže následující pověst:

„Kdysi stával na hoře Duraně hrad, který obývala sličná, ale krutá, krvežíznivá kněžna jménem Durana. Zvávala okolní rytíře i pocestné k sobě na hrad. Po prohýřené noci dala každého nahodilého hosta a milence zaživa zazdít, anebo ho umučila. Protože zde každý žil pouze ‚do rána', jinak ‚du rána', říkalo se místu i kněžně Durana. Kněžně byl podřízen celý kraj. Vždy v pravé poledne bývalo slyšet ze dvou sousedních hradů zatroubení na roh. Kasteláni těchto hradů pozvedli číši a přáli tak své paní dobrou chuť. Hradu na Duraně se pro krutost kněžny poddaní zdaleka vyhýbali. Po její smrti zpustl, poprvé byl od Tatarů a podruhé od husitů rozmetán a spálen a nezůstalo po něm nic než valy."[70]

K místu se však váže ještě jedna moravská pověst: *Roku 1078 byl klášter Hradisko u Olomouce slavnostně vysvěcen biskupem Janem. Mnichové tu žili spokojeně, byli váženi a zahrnováni přízní a dary. Čtvrtým opatem benediktinského kláštera byl Deokarus, zvolený roku 1146. V té době údělným knížetem byl Ota, který měl pyšnou a neobyčejně krásnou manželku Duranu.*

Nábožní otcové kláštera byli proslulí nejen svou zbožností, ale též světáctvím, a to přivodilo jejich brzký pád.

Mezi knížecím hradem a klášterem vedla podzemní chodba, kterou se mohlo docela pohodlně procházet. Krásná Durana tudy často chodívala, aby se zúčastnila v klášterní oratoři bohoslužeb.

Jedné tmavé prosincové noci se opět vydala tmavou chodbou, aby se zúčastnila rorátů. Doprovázel ji pouze sluha, který svítil pochodní. Už byli téměř na konci chodby, když tu silný průvan zhasil sluhovu pochodeň a kněžna, než se vzpamatovala z náhlého leknutí, octla se v náručí neznámého muže, který ji bez jediného slova políbil na tvář.

Když na její volání a křik přiběhl sluha a přemohl neznámého násilníka, poznal v něm jednoho z klášterních sluhů, jménem Augustina. Ten, jsa prozrazen, vrhl se před kněžnou na kolena a prosil za odpuštění. Omlouval se tím, že se ve tmě zmýlil a pokládal kněžnu za její

[70] Hudec, Antonín. *Durana*. In: *Malá Haná*. VII. roč., čís. 1. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1971, str. 30.

komornou. Světácký mnich byl však vsazen do vězení a krásná Durana si neopominula postěžovat svému knížecímu choti.

Hned druhého dne svolal kníže své rádce a obeslal zároveň opata Deokára. Týž, netuše ještě nic zlého, dostavil se před shromáždění. Kníže se na něho hněvivě obořil: ‚Jakého trestu se má dostati konventu, jehož jeden člen se dopustil násilí na životě kněžny této země?'

A opat odpověděl: ‚Pro takový zločin zaslouží konvent býti ze země shlazen a zaživa pohřben!'

‚Sám jsi vyřkl osud svůj i svých bratří', hřímal kníže na polekaného opata, poručil mu, aby se vrátil do kláštera, který dal ihned přísně střežit, aby některý z mnichů neuprchl.

Když opat zvěstoval mnichům, jaký osud je čeká, odevzdali se smyslí mužnou do rukou osudu. Shromáždili se v pokoji, který byl určen za jejich hrob. Záhy se dostavili řemeslníci, kteří zazdili kdejaký otvor a modlící se mnichové se navždy rozloučili se světem.

Po několik dní se ozýval z pokoje sborový zpěv mnichů. Pak slábl a slábl, pak se ozývaly už jen steny. Ale i ty zmlkly. Mnichové dozpívali, umlkli navždy, navěky.[71]

Mezi oběma pověstmi je zřejmá souvislost – především ukrutnost kněžny. Ta se dá vysvětlit snadno tím, že i mezi Duranou u Úsobrna a u Olomouce je jistá historická souvislost. Klášter Hradisko byl po svém založení r. 1078 obdarován pozemky svým zakladatelem Otou I., údělným olomouckým knížetem a jeho manželkou Ofkou (Eufemií). Po smrti manžela kněžna dar rozmnožila o nově vzniklou vesnici Úsobrno s přilehlými pozemky a lesy. Také Ota II. se svou manželkou klášter obdarovali a totéž udělala po vzoru svých předchůdců Durantie (Durana), manželka Oty III., který zemřel r. 1160. Olomoucký úděl připadl zpět českému králi Vladislavovi, ale ten jej předal do správy ovdovělé kněžně. Avšak synovec krále Vladislava, Soběslav, se úskokem zmocnil Olomouce a kněžna s dětmi se uchýlila pod ochranu kláštera. (Cod. Dipl. Mor. I. 300). Byla vdovou plných 31 let, zemřela 13. září 1191 a byla pohřbena v kostele hradištského kláštera.

Kněžna, vdova Durana, darovala za svého panování hradištským benediktinům zalesněné pozemky, sahající žlebem Mičučánem na východ až k dnešní obci Šubířovu a od celnice starou kamennou cestou na jihovýchod po levé straně až k obci Skřípovu. Jsou to pozemky dodnes nesoucí jméno po dárkyni – návrší blíže k Úsobrnu je nazýváno „hora Durana", s Duranou bývá spojován též vrch Na Zámku (blíže ke Skřípovu), asi o 16 m vyšší nežli návrší Durana.

[71] Dudík, Beda. Dějiny Moravy. Díl IV. Nákladem F. Tempského, Praha 1878, str. 319 an.

Když se kněžna s dětmi po obsazení Olomouce Soběslavem uchýlila do kláštera, dlouho v něm zůstat nemohla. Zaprvé to asi nebylo bezpečné a zadruhé kvůli kněžnině neoblíbenosti u mnichů, která patrně pramenila z nějaké nám nedochované události, která dala podklad druhé citované události. Benediktini pro kněžnu a pro děti vybudovali na svých pozemcích útulek, bylo to pravděpodobně někde v místech zvaných dnes „Na Zámku“. Tento malý knížecí „exil“ zmizel beze stopy. Pokud však kněžna byla takto neoblíbena u svých opatrovníků, je to už jen krůček k tomu, aby jí lidská fantazie přisoudila veskrze nelichotivé vlastnosti jako je krutost, krvežíznivost a bezcitnost.

Olomoucký biskup Jindřich Zdík vypudil časem z kláštera na Hradisku benediktiny a na jejich místo usadil premonstráty. Ti také převzali všechny statky. Opat Deokarus, který vystupuje v citované pověsti, je uváděn v seznamu hradištských opatů jako předposlední u období let 1138–1144, poté byl sesazen.

Příběh o krásné Duraně není v *Letopisech hradištských* zaznamenán. Dochovala se tu však zpráva o tom, jak hradištský opat Petr Hořínek otevřel roku 1381 z pouhé zvědavosti místa, kde měli být mniši údajně zazděni, a byl za to dán papežem do klatby. Opat Hořínek v seznamu hradištských opatů skutečně figuruje, k roku 1382 se uvádí jako sesazený. Tato fakta nasvědčují tomu, že nešlo pouze o zcela smyšlenou pověst.

Fakta, která jsme právě shrnuli, mohou posloužit jako jedno z možných vysvětlení, proč byla mladá kněžna u mnichů tak neoblíbená a proč pro ni vybudovali sídlo na pozemku od kláštera poměrně dost vzdáleném (tj. „Na Zámku“ u Durany), což se stalo v roce 1161. Nyní je už snadněji vysvětlitelné, z jakého důvodu byla kněžna poddaným kláštera líčena jako ukrutná krásná milostnice, která dávala – jak praví úsobrnská lidová pověst – své milence po prohýřené noci zazdít, nebo je jinak sama sprovodila ze světa. Tím se nám pověst tematicky propojuje s pověstí, v níž byli mniši zazděni v hradištském klášteře.[72]

V tradici ústní lidové slovesnosti nacházíme ještě jednu verzi pověsti o Duraně, tzv. *čachtickou paní z Úsobrna*. Jádro pověsti i etymologie názvu hory jsou stejné; rozdíl spočívá, jak se už nabízí, v pohlaví obětí ukrutné kněžny, která chtěla zůstat věčně mladá, proto se koupala v krvi mladých dívek, které na hradě nikdy nevydržely „du rána.“[73]

Literární podobu, i když poněkud tendenční, dostala pověst o Duraně také roku 1934. Ve Štýrském Hradci (Salcburku, Vídni a Lipsku) byla v nakladatelství Das Bergland-Buch

[72] Hudec, Antonín. *Malá Haná*, roč. VII., čís. 1. Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích ,1971, str. 30 an.
[73] Tuto pověst mi vyprávěl mi Michal Schuster z Nového Dvora.

vydána kniha „*Die Burg Durana*“ s podtitulkem „román ze středověku“. Jejím autorem se stal německý učitel z Brodku u Konice Rudolf Eichthal. „*Autor – přiznejme si, že zcela dovedně – dal své knize onen půvab, kterému rád čtenář podléhá, aniž přemýšlí, kolik je v něm skutečnosti a kolik básnické obrazotvornosti. Přijme takovou knihu s radostí a docela nekriticky, zanechá v něm hluboký dojem bez ohledu, je-li to komu vhod či nikoliv. A o to především Eichthalovi šlo. Nerozpakoval se obměnit a přizpůsobit si romantickou historku a umístit ji tak, aby vzbuzovala zdání skutečnosti.*“[74]

Autor pozměnil dobu i děj, ponechal jen zhruba rysy původního příběhu: Dějištěm romantického příběhu, který se odehrává tentokrát za vlády Jiřího z Poděbrad, jsou dva hrady, Cimburk a Durana. Na Duraně žije krásná a vášnivá Donna Imperia Sforza, nemanželská dcera krále Zikmunda, kterou sem odsoudil k trvalému pobytu král Matyáš Korvín, protože mu usilovala o život. Dále v románu vystupuje věrný sluha Donny Imperie, Ital Silvestro, a hlídač ve skřípovském lese, prostoduchý Honza.

Mladí rytíři, kteří cestují po Trstenické stezce, jsou lákáni na hrad, okouzleni krásou osamělé vladařky, prožijí s ní rozkošnou noc, ale když k ránu unaveni konečně usnou, probodne jim Imperia srdce a vypije jejich krev. Mrtvolu hodí Silvestro do hladomorny, zbroj a koně dostává Honza za věrné služby. Tak na Duraně mizí Zdeněk z Bystřice, mladý Švábenický z Konice, posel krále Matyáše, a mnoho jiných. A protože každý z hostů krvavé Imperie žije jen do rána, „du rána“, dostává hrad jméno Durana. Když se však Imperie zamiluje do Oldřicha z Boskovic na Cimburku, je obžalována Oldřichovou manželkou Martou z Valdštýna u fémového soudu (zasedal prý v jeskyni pod Hamerberkem u Moravské Třebové) a je oběšena. Věrný sluha Silvestr poté vyhodí Duranu do povětří.

Kniha způsobem zpracování tématu mezi Němci nepokrytě podporovala protičeské nálady a dá se říci, že nepřímo propagačně připravovala anexi našeho pohraničního území a zejména zábor tzv. pátého pásma (Chornice, Trnávka, Šubířov, Skřípov, Brodek atd.).[75]

Vypravování o Duraně je zaznamenáno také v Továrkově sbírce *Zašlými stezkami*.[76] Zaznamenali ji K. Jelínek a M. Synková z Jaroměřic podle svých babiček z Úsobrna.[77] Děj pověsti se odehrává sice zhruba ve stejné době, důvody přesídlení choti údělného knížete na hrad jsou však odlišné. Jedná se především o neúspěšný úprk před Tatary, kterým se kněžnino útočiště nakonec stejně podařilo dobýt, a kněžna tak neunikla svému osudu.

[74] Továrek, František. *Hrad Durana.* In.: Moravskotřebovský kraj, roč. IV., č. 12, 1948.
[75] Hudec, Antonín: Malá Haná, ročník VII., čís. 1. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1971, s. 30 an.
[76] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 38-39.
[77] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 52.

Následující pověst převyprávěl Svatopluk Makovička podle Aloise Gottwalda z Jevíčka, jenž ji slýchal jako chlapec, když chodil pro mléko k paní Eleonoře Krčkové z Dolní farní ulice vedle Hegrova pekařství; domek paní Krčkové je v současné době z poloviny zbořený.[78]

4. 2. Pověst o černé paní z Jevíčka

V Jevíčku, mezi Červeným kopcem a sanatoriem, je pod lesem kamenný pomník, připomínající události napoleonských válek a začátku 19. století. Ranění vojáci francouzské, rakouské, ruské a pruské armády byli převáženi do Jevíčka, kde byl v těch dobách velký vojenský lazaret. Následkem ranění v poli i následkem různých epidemií celé desítky vojáků tehdy zemřely a byly pohřbeny na improvizovaném hřbitůvku právě v oněch místech, kde nyní stojí kamenný pomník. V dávných dobách na onom místě stával jen dřevěný obyčejný kříž, který záhy uhnil a jeho zbytky pak byly přeneseny ke kostelíčku sv. Bartoloměje a upevněny na hřbitovní zdi u tohoto kostelíčka. Dlouho pak na místě vojenského hřbitova z napoleonských dob nebylo nic, co by toto místo označovalo, takže málem vše upadlo v zapomenutí.

Před mnoha lety byl v Jevíčku soudním radou Dr. Klíma, který byl vášnivým nimrodem a velmi často chodil na čekanou právě pod Červený kopec, na místo u dnešního pomníku. Jednou, pozdě večer, uviděl, jak se k místu napoleonského hřbitůvku blíží černá ženská postava a jak srdceryvně pláče a naříká. Soudní rada se velmi divil, kde se tam žena v tuto pozdní dobu vzala, a když příhodu vypravoval známým v Jevíčku, ti mu sdělili, že již několik jevíčských občanů černě oděnou paní na Červeném kopci potkalo také. Proto na popud soudního rady Klímy a dalších tehdejších vlivných činitelů jevíčské městské rady byl v době před I. světovou válkou na místě pohřebiště napoleonských vojáků pod sanatoriem, postaven kamenný pomník, od té doby prý se už černá paní nikomu více nezjevila.[79]

I když šlo pravděpodobně o silnou obrazotvornost tehdejších lidí, kteří byli jistě o něco méně racionální než člověk 21. století, nebo ať už tam opravdu chodila naříkat pomatená žena, jisté je, že tato pověst dala popud k postavení pomníku a že událost, stará nyní více než 100 let, neupadne v zapomnění a bude stále připomínat dobu napoleonských válek, které poznamenaly také historii Jevíčka a Malé Hané.

[78] Makovička, Svatopluk. *Durana*. In: Malá Haná, ročník V. , čís. 2. Historicko-vlastivědný kroužek při ZV. ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích : 1969, s. 63.
[79] Makovička, Svatopluk. *Pověst o černé paní z Jevíčka*. In: Malá Haná, ročník V. , čís. 2. Historicko-vlastivědný kroužek při ZV. ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích : 1969, s. 68.

Následující pověst, jež se vypráví v Hartinkově, dokazuje silnou víru venkovského lidu v posmrtný život, existenci duchů a s tím spojenou hluboce zakořeněnou pověrčivost.

4. 3. Oběšenci v Maratově

Další ukázku folkloru na Malé Hané můžeme zařadit do kategorie pověstí démonických: *V druhé polovině 19. století se scházeli formani, kteří vozili rudu do Vranové Lhoty k železné huti, v hartinkovské hospodě. Formani seděli, popíjeli a vyprávěli si. Čím déle seděli a popíjeli, tím déle si povídali, až se hovor stočil na oběšené, kteří prý byli za dávných časů sváženi do Maratova z okolních vesnic a tam také pochováváni. Jejich duchové prý tu bloudí a v noční době děsí lidi.*

Po odchodu z hospody si jeden pacholek, lihovinami rozpálený, na povídání o maratovských oběšencích vzpomněl a začal je z bujnosti přivolávat: ‚Kdepak jste, vy oběšenci! Kdepak jste, vy oběšenci?‘

Najednou se koně zastavili a ne a ne se hnout z místa. V tom na stráni zašustělo suché listí, jako by tu někdo kráčel. Když formani vzhlédli, tuhla jim krev v žilách hrůzou. Po stráni dolů – pomalu – krok za krokem – kráčel – husím pochodem – zástup oběšenců. Všichni v dlouhých bílých řízách – hlavy nachýleny vpřed – kráčeli zvolna – mlčky – přes silnici na protější stranu. Při tom pronikalo kostmi kvílení větru v korunách stromů nad nimi jako pohřební pláč.

Zjevení trvalo několik minut, ale vozkům se to zdálo být celou věčností. Sotva duchové zašli, rozjeli se koně úprkem k domovu. Než se formani vzpamatovali, stáli se zpěněnými koňmi ve Lhotě a ani tady se nezmohli na slovo.[80]

Strašidelné jádro pověsti tvoří ústřední dramatizující motiv vystrašení vypravěče, který je zpravidla i hlavním hrdinou příběhu.[81]

4. 4. Tajemný host

Silný náboženský kontext, víru v ráj a posmrtný život, v sobě nese i následující pověst *Tajemný host*, která byla literárně zpracována Aloisem Gottwaldem podle paní Kristiny

[80] Votava, František. Malá Haná. ročník V., čís. 3/4. Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích: 1969, s. 64.
[81] Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 292.

Bušinové ze Zálesí; vypravovala ji ve svých 78 letech, roku 1958.[82] Příběh nepostrádá nadčasovou úvahu o smyslu života, kterou rozhoduje ve prospěch tradičního křesťanského pojetí vnímání světa:

Na Horce u Biskupic prý stávala šibenice. Jednou pozdě večer si tudy nadcházel mladý muž, který se ze světa vracel do rodných Březinek, aby převzal po otci hospodářství. Jde a najednou stojí pod šibenicí, na níž se houpá oběšenec.

Oběšenec mu připadá povědomý, ale nemůže ho poznat. Tak ho chytí za prst u nohy a prohodí: ‚Zvu tě k nám do vsi na hody.'

V den hodů, zrovna když všichni zasedali ke stolu, vešel do světnice neznámý muž. Všichni byli překvapeni, ale na nic se neptali. Host také nepromluvil, nejedl ani nepil. Když se po obědě zvedl od stolu a odcházel, hospodář si dodal odvahy a oslovil ho: ‚Nevzpomínám si na vás, příteli, odkud přicházíte a kam se ubíráte?'

Neznámý se zastavil a povídá: ‚Jen si vzpomeň! Viděl jsi mě na šibenici. Pozval jsi mě na hody, já tě teď zvu na jeden den do ráje. Přijď v pátek ke staré hrušce za šibenicí!' Hospodář souhlasí a po poradě s panem farářem ve stanovený den přijde ke staré hrušce. Tajemný host už tam čeká a praví: ‚Tak jsi přišel? To je dobře. A neboj se, zítra tuto dobu budeš stát, kde stojíš dnes. Vyzuj se!' Neznámý jej chytil do náruče a odnesl do neznáma. Když jej přinesl zpět, bylo všecko v pořádku, jen vykročit k domovu. Jenže po cestě nikoho nepotkává, na statku mu otevře cizí děvče, běží na faru, pan farář je taky jiný, jen hlavou pokyvuje, ano, máme tu zapsáno, že se z té chalupy ztratil před osmdesáti lety hospodář, nikdo jej už nikdy neviděl.

Vzpomněl si na nádheru ráje, která se nedá vypovědět. Uvědomil si, že jediný den v ráji ho stál celý lidský věk. Stál tu shrbený šedivý kmet. Zemřel za několik dní steskem po ráji. Vrátil se ke svému tajemnému příteli? Kdož to ví. Najisto se vydal cestou, které se dosud nevyhnul nikdo před ním a nevyhne nikdo po něm.[83]

Příběh stojí, podle mého názoru, na hranici mezi pověstí legendární a démonickou.

[82] Továrek, František a kol. Malá Haná. ročník V., čís. 3/4. Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích: 1969, s. 67.
[83] Gottwald, Alois. *Malá Haná*. Roč. V., čís. 3/4. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích , 1969, s. 66 an.

4. 5. Strašedlo

Naopak humorně laděná příhoda *Strašedlo*, vyprávěná v místním nářečí, pohlíží na pověry s ironickým nadhledem moderního člověka, blíží se proto spíše povídce ze života:

Jednó se stalo toto: Vencl Kreštofu kopal hrob na krchově a zapomněl ho kříže fajfko. V noci mosel nastópit hlidko ho kostela; zachtělo se mo kóřeni, a tak šil vod kostela na krchov pro fajfko. Brána bela zavřená, tak na niské straně vod Drmlička přeskočel zeď a šil ke křižo pro fajfko. Bela tam! Lapl jo s radosťó a dupe si to zas naspátek ke zdi, že jo zas přeleze. Co si tak dupe po mistě tech, keři još skončele pozemskó práco, de nejaké člověk v té době z Jevíčka. Václav celé šťastné, že má fajfko, – belo právě meze jedenástó a dvanástó hodinó, – se chestá dostat se z krchova přes zeď ven. Pocestné sleši šramot, vidi jakóse postavo, a hneť se dává do strašnyho hótěko. Meslel si, že mrtvi strašijó. Jak to Vencl spozoroval, že se ten chodák boji, tak ještě zadupal s křečel: ‚Dup, dup, dup, já tě dám, cha cha cha!' Málo ževé přešil pré ten postižené dom, a hlidač měl z teho švando.[84]

[84] Kozelek, Ferda. *Malá Haná*. Roč. V., čís. 3/4. velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1969, s. 65.

5. 1. Pohádky Julie Worlové a Jaroslava Mackerleho

Soubor 10 pohádek byl vydán poprvé ve 150 výtiscích k Vánocům 1939 a podle dobových záznamů byla kniha v krátké době rozebrána a veřejnost litovala, že byla vydána v tak malém nákladu.[85] Druhé vydání bylo pořízeno roku 2004 ke 40. výročí úmrtí Ing. arch. Jaroslava Mackerleho. Sebrané *Pohádky z Jevíčka a okolí* přecházely ústním podáním z generace na generaci a lidové předlohy sloužily autorům – folkloristům jako výchozí látkový základ pro samostatný autorský text. Vzniklé dílo tedy není pouhým převyprávěním zaznamenaných příběhů a zkazek, autorská tvořivost je zde značná. V pohádkách z rodného kraje nacházíme prostou a skutečnou duši zdejších lidí, jejichž rody jsou s krajinou Malé Hané propojeny často již celá staletí. Tento fakt si stále připomínáme např. prostřednictvím jmen hrdinů pohádkových příběhů, která jsou nám tak důvěrně známá, protože se s jejich nositeli setkáváme i dnes, v současném Jevíčku. Pro jevíčské pohádky je typické křesťanské vidění světa, což nám dokazuje v mnoha příbězích aspekt viny a – božího – trestu.[86]

Domov je chápán jako symbol bezpečí a klidu, útočiště před nástrahami rozmanitého druhu, ať už je v konkrétním případě zastupován návratem do vesnice, vrátky rodné chaloupky, nebo náručím rodičů.

5. 2. Témata pohádek a pověstí

Příběhy hrůzostrašných loupežníků (*Franta Žlibků loupežník,*[87] *Konec Franty ze Žlibku*[88]), zlých šlechticů (*Bešterenec*,[89] *Kamenné srdce*,[90] *Ohnivý muž*[91]*)*, zázračné Panny Marie (*Jak Panna Maria do Jevíčka přišla*[92]), kurážných ševců (*Kryšpíne, pusť ho na mě!*[93]), čertů (*Jaroměřice*,[94] *Čerti ve Spalisku*[95]), hastrmanů (*Hastrmanův botek*,[96] *Hastrman koněm*,[97] *O vodníkovi*,[98] *O nezvedeném klukovi*,[99] *Hastrmanova studna*[100]), bohabojných stařenek a

[85] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 57.
[86] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 9–10.
[87] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 33–34.
[88] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 40–41.
[89] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 9–10.
[90] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 11–13.
[91] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 21–22.
[92] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 13–14.
[93] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 17.
[94] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 53–54.
[95] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 26–27.
[96] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 41.
[97] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 25.
[98] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 30–31.
[99] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 57.
[100] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 58.

stařečků (*Bešterenec*,[101] *Válka na Plechtinci*,[102] *Světýlka*,[103] *Zkamenělá svatba*[104]*)*, ale také o čarodějnicích, které umí uhranout krávu (*Čarodějčin pacholek*,[105] *Zrušené kouzlo*,[106] *Jak se tkadlec zbavil můry*[107]*)*, jsou dokladem o velké lidské fantazii, o krutosti živlů, o neomezené moci pánů, ale také o křesťanské lásce a pokoře, o soucitu s chudými a utlačovanými. V příbězích se však také udržovaly různé povídačky a pověry, jež mohly mnoha nevinným lidem velice ublížit (*O černé knize*,[108] *Očarovaná smetana*[109]).

5. 3. Prostor pohádek

Děj jednotlivých pohádek se odehrává v několika různých prostorech, které mají také rozdílné funkce. Zatímco domov, chalupa, rodinný kruh je prostorem symbolizujícím zázemí a bezpečí, naopak místem kolize děje (konfliktu) je v mnoha případech tmavý les – převážně v noci, v němž se odehrávají nejrůznější nebezpečné až děsivé příhody. Mezi ty nejvýraznější patří např. pohádka *O děvčeti, které se ani dvanácti loupežníků nebálo.*[110] Příběh vzdáleně, ale opravdu jen vzdáleně, připomíná známou pohádku o Sněhurce a sedmi trpaslících nebo ruskou pohádku o dívce Máše a medvědí rodince. Svou brutalitou mu však nemůže konkurovat ani německá pohádka bratří Grimmů Zvířátka a Petrovští. Pohádka o dívce, jež se sama nebála v noci vejít do loupežnické chalupy v lese, aby se tam stala svědkem vraždy a následně majitelkou části kořisti, prstenu z useknutého prstu, a nakonec hlavní organizátorkou likvidace celé tlupy zločinců, překvapuje svou surovostí a naturalistickým ztvárněním děje, které nemá daleko ke krutosti severských pohádek.

Tato pohádka byla zaznamenána v Bezděčí u Trnávky[111] Jaroslavem Mackerlem, ve svém díle *Mlsný hastrman*[112] ji zaznamenává v mírných obměnách i další sběratel lidových vyprávění, Josef Vrbka. Ve Vrbkově variantě je přesně popsána lokalita, v níž se nachází inkriminovaná loupežnická chalupa, v obou verzích původně obývaná poustevníkem, také jméno hlavní hrdinky, Špacírovy děvečky, se shoduje. Vrbkova obdoba nekončí tak krvavě, okradená paní je osvobozena a loupežníci z kraje mizí.

---

[101] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 9–10.
[102] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 18.
[103] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 37–38.
[104] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 9–10.
[105] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 67–68.
[106] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 69–70.
[107] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 71–72.
[108] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 22–23.
[109] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 63–64.
[110] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 21 an.
[111] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 56.
[112] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 25–26.

V lese také může být spatřen strašlivý *Franta Žlibků loupežník*, další výrazná postava místního folklóru. Krajová zakotvenost příběhu je zdůrazněna promluvami postav v hanáckém nářečí: *‚Zvu tě k nám do vsi na hody.‘*

V lese ‚lópežniku‘ býval kdysi loupežník Franta, který přepadával pocestné a byl na ně velice zlý. Jednou šla jedna panímáma ze Šubířova a v lese se zkrátka bála. Byla proto ráda, že najednou potkala pocestného. Hned se s ním pustila do řeči a hned mu vysypala, koho že se bojí. Že ten Franta Žlibků je takový zbojník a darebák a že lidem pokoje nedá.

‚A kampak vlastně dete, panímámo?‘ zeptal se Franta.

‚No do Jevíčka pantáto.‘

‚Do Jevíčka? No to beste mně tam mohla kópit kornót cvočku. Akorát je potřebujo. Já tade na Vás počkám‘, řekl panímámě Franta.

A babička šla a přinesla.

A tu se dal Franta poznat... spustil na babičku hrůzu a ta z toho byla celá pryč... Franta jí poručil naskládat cvočky na pařez, pěkně vedle sebe hlavičkami dolů.

‚A teď si, panímámo, na ten pařez sednite, ale hebno, hebno... ‘, poručil Franta. A babička si sedla a ouvej... ouvej... už utíkala pryč i s cvočky. A Franta za ní ještě volal: ‚To máš na památko na Franto Žlibkoviho!‘[113]

Pověst o Frantovi ze Žlibku je po kraji velmi rozšířená, jednu z variant, *Konec Franty ze Žlibku*,[114] zachytil ve svých pohádkách také František Továrek.

Dalším významným střediskem neobvyklých situací se stávají opuštěné rokle, ve kterých sídlí čerti, (*Jaroměřice*,[115] *Kadrmanka*[116]) a jeskyně, jejichž příběhy jsou často propojeny s náboženským cítěním prostých lidí a silně zakořeněnou pověrčivostí (*Poklad u Staré kašny*[117]). Motiv typický např. i u Erbena, otvírání pokladů na Velký pátek, nalezneme v místních tradičních pověstech hned několikrát (*Zlato svůdce*,[118] *Poklad na Kumperku*,[119] *O Duraně*,[120] *O klášterním pokladu*[121]).

Člověk si nemůže být jistý ani na obyčejné cestě mezi vesnicemi, i tam ho mohou překvapit zvláštní zjevy, obzvlášť je-li blízko místu s podezřelou historií, např. troskám

[113] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 33–34.
[114] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 40–41.
[115] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 53–54.
[116] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 8–9.
[117] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 29–30.
[118] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 16–17.
[119] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 17–18.
[120] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 38–39.
[121] Vrbka, Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970, s. 11–12.

bývalého hradu (*Přízrak*)[122], nebo pohybuje-li se poblíž duše nedávno zemřelého (*Viděl smrt*).[123] Strašidla však nejsou nepřemožitelná, v mnohých dochovaných pověstech a pohádkách zlé síly vypudíme pomocí náboženských symbolů a gest; proti divoženkám je vhodné – jako pantáta Synků z Úsobrna – použít růženec (*Divoženky na Nezvalce*)[124], víly zmizí po pouhém zvolání „Ježíšmarjá!“ (*O vílách*)[125] , někdy však stačí vzít nohy na ramena a před strašidlem jednoduše utéct (*Hejkali*,[126] *Mátohy*,[127] *Ohnivý sud*[128]) nebo vyhledat bezpečný úkryt (*Skrýš*).[129] Někdy je také možné strašidlo svou chytrostí přelstít (*O vodníkovi*).[130] Spravedlivým lidem mohou nadpřirozené bytosti dokonce i posloužit (*Světlonoš*).[131]

5. 4. Vina a trest

Vina a trest - někdy od samotného boha jindy prostřednictvím jiného člověka; to je důležitý aspekt vyskytující se u velkého množství pověstí, pohádek, legend, a to nejen z našeho kraje. Stejně jako v Erbenových baladách, v nichž nikdo neunikne božímu hněvu za své hříchy, ať už jsou okolnosti jejich spáchání jakékoliv, spravedlnost vždy dostihne i hrdiny pověstí z Malé Hané. Není divu, že alespoň ve starobylých příbězích, které si lidé odnepaměti vyprávěli, se snažili nalézat oporu a povzbuzení pro své nelehké životní úděly a zachovat si víru v boží spravedlnost, jež všechny křivdy a ústrky zase napraví. Pokud se poškozený nedočká nápravy na tomto světě, jistě se mu dostane zadostiučinění na věčnosti. Naopak hříšník bude za svá provinění strašlivě pykat i po smrti a vykoupení ze svých hříchů se dočkat může, ale nemusí. Křesťanský motiv viny a božího trestu se prolíná mnoha pověstmi, jak je vidět, víra v boží spravedlnost a potrestání hříchů byla v mysli prostých lidí pevně zakořeněná.

Opilci, kteří se veselili v hospodě, místo aby se modlili v kostelíčku, se s pekelným hukotem zřítili do nitra země v pověsti *O propadené hospodě u Staré kašny,*[132] o nic lépe nedopadl ani hříšný zámecký pán z Jaroměřic (*Bešterenec*),[133] který se nepěkně zachoval ke

[122] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 36–37.
[123] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 37.
[124] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 31–32.
[125] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 32.
[126] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 35.
[127] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 27.
[128] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 28.
[129] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 28.
[130] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 30.
[131] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 38.
[132] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 5–6.
[133] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 9–10.

staré babičce. Za trest musel, hořící, léta jezdit s hlavou pod paží po zámeckém schodišti vzhůru dolů. Teprve další náboženský symbol, soška svatého, zajistila hříšníkovi vysvobození.

Podobný motiv viny a trestu nalézáme také u další pověsti s názvem *Zkamenělá svatba.*[134] Hulvátský vozka, vezoucí svatebčany ze Svárova do Vanovic, neposkytne pomoc starému trpícímu člověku, navíc ho švihne bičem přes oči.[135] Následující trest v podobě zkamenění připomíná Werichovo *Famfárum.*[136] Pověst je v kraji velice známá, zaznamenal ji žák obecné školy Luboš Sedlák podle svého dědečka Františka z Borotína. O *Kamenné svatbě* se ve své monografii zmiňuje také B. Popelka,[137] pověst však neuvádí. Ve *Večerech* (beletristická příloha *Lidových novin)*[138] je uvedena povídka Otýna Břeňka *Zkamenělá svatba* takto: *Sen bohatyho sedláka se zamiloval do chodyho děvčiska. Staří hale bele tuze pešni na svy bohatstvi a bele na sena zli. Moc se na ňé hněvale, dež jich neposlóchal, že mo zakazujó, habe za tém chodym děvčetem chodil. Sen že nepopostil, že jo má rád a že si jo vezme. Kór matka bela jako jedovatá. Než be měl sen na gront převist nevěsto chodobnyho serotka, rači že jim nedajó rodičovskyho požehnání.*

Hale sen nedbal hani takové hrozbe a chestal svarbo. Jele teda ženich s nevěstó na zdavke bez rodičovskyho požehnání. No a matka se zozezlela na to svarbo tak, že zaklela ‚bodeť ste všeci skameněle!' – A jakhbitě te zly slova pověděla, všeci skameněle. Bele zrovna na cestě v lese v Korétkách a só tam teda skameněli povčel. Na zdavke nedojele, márno je čekala v kostele he doma ze svarbe nazpátek. Kočár se ženichem a nevěstó je nad rozcestím ke Svárovo a Novičó, drohdy voze só roztróšeny napřed a vzado, jak keré jel. Na deň té svarbe vo pulnoce, dež vo vokoló, tróbijó dvanástó, celá svarbaq vobževne, slešet pré, jak cvakajó koně podkovama, jak hrčijó voze po selnice, jak svarebčani véskajó a juchajó – všeci só veseli, je nevěsta je smotná, jakobe se bála neščesti a ženich jo hladil, lóbe jo, domlóvá ji – a zase jakhbitě první kohót v dědině některé zakokrhá, všecko hotichne, zastavi se, skameni. [139]

V pověsti *Jaroměřice*[140] opět jedině náboženský předmět, kříž, dokáže vypudit z Kadrmanky čerty, kteří již dlouho svými zlomyslnostmi sužovali své okolí.

Boží dar na střeše, chléb, zajistí v jiné pověsti (*Válka na Plechtinci)*[141] bohabojnému stařečkovi a stařence ochranu před vojáky i ohněm.

---

[134] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 9–10.
[135] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 9–10.
[136] Werich, Jan. *Fimfárum*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
[137] Popelka, Benjamin. *Jevický okres*. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1912.
[138] Břeněk, Otýn. *Lidové noviny*. roč. 1911, č. 48.
[139] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 51.
[140] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 53–54.

Faustovské téma připomíná borotínská pověst *Kamenné srdce.*[142] Lakotnému a krutému pánu Borotína dopomůže k nesmírnému bohatství sám ďábel. Když však nadejde čas vyrovnání účtů s peklem, pán čerta, pomocí výřečné stařenky, přelstí a jeho duše je zachráněna. Sám se polepší a ke svým poddaným se začne chovat vlídně.

„Docela jiný člověk" se stane i z chalupníka v Jaroměřicích. Lakota ho přivedla až na hřbitov, aby si tam nakradl prkna z vykopaných hrobů, když však na něj vztáhne ruku kostlivec, přehodnotí své chování a změní se (*Ponaučení*).[143]

Podobně vytrestá a polepší ohnivý muž dva chasníky z Jevíčka, kteří se rozhodnou krást švestky nad Červeným kopcem (*Ohnivý sud*).[144]

Krutý trest však stihne v pověsti *Zlaté kachny*[145] jiného pána Borotína: za to, že zastřelil na rybníce kouzelnou zlatou kachnu, následovala strašná odplata v podobě smrti prvorozeného syna.

Lakota se stane osudnou i hrdince další pověsti, *Zlato svůdce.*[146] Stařenka podlehne našeptávání ďábla, zatouží po pokladu v jeskyni a navždy zkamení.

Spravedlivému trestu neunikne ani dcera kníničského rychtáře v tragické baladě *O hájku.*[147] Když je odmítnuta mladíkem, kterého miluje, z uražené ješitnosti se mu pomstí. Křivě ho obviní z krádeže a nebohý chasník je brzy popraven. Aby však byly napraveny křivdy na nevinných, božská prozřetelnost zasáhne a pravda je odhalena. Hříšnice je zazděna ve sklepení rychty.

Obdobně tragicky vyznívá také další příběh z historie našeho kraje. Nejen bůh však trestá křivdy na nevinných, v pověsti *O Cimburku*[148] musí sám hradní pán pomstít nespravedlivou smrt své dcery. Zatímco urozený otec statečně šířil pravdu boží ve Svaté zemi, Bůh neochránil jeho rodinu před zkázou.

Některé pověsti nám pomáhají nezapomenout na tragické události, které by se už nikdy neměly opakovat. Mezi ně rozhodně patří pověst *Kůl Na Hájku.*[149] Na Hájku, malém kopečku u Knínic, stávala kdysi šibenice, na níž byl popraven nevinný chlapec. Na znamení neviny první oběti šibenice měla stát věčně a nikomu se nemělo podařit ji zničit. Podle legendy na ní měl každý zlomit sekyru i pilku, komu se však podařilo kůl vytrhnout, do rána

---

[141] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 18.
[142] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 11–13.
[143] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 26.
[144] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 28.
[145] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 13–14.
[146] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 16–17.
[147] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 43–44.
[148] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 45–46.
[149] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 42–43.

ho zase ze strachu zasadil zpět do země, jinak neměl pokoje. Nakonec byl zničen vojáky roku 1924.[150]

O všeobecné známosti této pověsti svědčí záznam dalšího sběratele lidové slovesnosti. Roku 1955 tutéž pověst vyprávěla Osvaldu Hofmanovi Marie Koudelková (narozena 1902). Překvapuje velkou faktickou shodností s předchozí verzí:

Knínická šibenice

Na vrško Hájko ho Kenic stála šibenice. Taljáni z ni kos hořezale a také ledi kos trámo hořezale na topeni. Pak honem nosele zpátkem. Neměle pré pokoje v domě, jak ten kósek šibenice bel doma. Vekládalo se, že bel na té šibenice voběšené nevinně chlapec. Vobvinile ho, že hokradk grošové nuž, kerymu se říkalo grošák.Ale nebela to pravda. Drohé deň po nevinným voběšeňó viděle chlapce klečet pod šibenicó se zlatém krózkem na krko.[151]

5. 5. Nadčasové příběhy

K druhému vydání knihy *Pohádek z Jevíčka a okolí* připojili vydavatelé ještě několik místních pověstí, které se od pohádek mírně liší. Někde dokonce chybí typická lokalizace. Řekla bych, že spíše než o typické pověsti v klasickém smyslu slova jde o moudré příběhy s nadčasovým posláním: Sebral je Emil Tutsch. První vyprávěla jeho maminka:

Stará vrána vyvedla svá mláďata a rozsadila je kolem rodného hnízda po haluzích staré borovice. Vypravovala je do světa a učila je, koho se bát a do koho se dát. ‚A člověka když shlédnete, jak pro kámen k zemi se shýbá, uleťte!' moudře radila. ‚A má-li už kámen v kapse?' ozvalo se jedno z černých děcek. Po takové stará vrána uznala, že dále poučovati by bylo více než zbytečno. Ne nadarmo se říká: chytrý jak mladá vrána.[152]

Další příběh, s biblickou tematikou a nadčasovým posláním, by se také mohl odehrávat kdekoli – třeba i na druhé straně zeměkoule. Stalo se to však (podle pověsti) v Jevíčku: *Ježíš potkal na stráni u lesa dívky s hrníčky jahod. Vlídně se jich zeptal, co nesou. Děvčata, aby se nemusela dělit, nevrle odpověděla: ‚A co bychom nesly, nic neneseme!' Pán Ježíš se usmál: ‚No toho se málo najíte!' A od té doby jahody nesytí.* [153]

[150] Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972, s. 53.
[151] Sirovátka, Oldřich. Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka. Boskovice: Klub přátel Boskovic, 2005, s. 112.
[152] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 42–43.
[153] Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004, s. 44.

6. 1. Lidové anekdoty

Do práce zařazuji též kratší anekdoty vyprávěné pamětníky a zaznamenané v historicko-vlastivědném sborníku *Malá Haná*.

***Jedna starší*:**

Vilibald Zezula, barvíř, čestný měšťan jevíčský, dlouholetý velitel hasičského sboru (nar. 15. 6. 1854 – zemř. 4. 12. 1936), byl starým mládencem. Na náměstí, v domě s vikýřem, měl světnici a v ní manželské postele: na jedné spával, na druhé byla rozložena vždy čistá a vyžehlená hasičská uniforma. Když hořelo, nikdo nesměl troubit, dokud velitel nezjistil směr větru. To se přiběhlo nahoru, velitel vystrčil z vikýře nasliněný prst a pak houkl: ,,Trobte, chlapci!" Sám všupl do uniformy a honem ke stříkačce.

Jednou takhle hořelo v Jaroměřicích nějaké hospodářské stavení. Jevíčští se svým velitelem se tam přihnali jako vítr, natáhli hadice a stříkali, jen to svištělo, velitel si vykračoval po dvoře a přikazoval: ,,Sem stříkáte! Totok postřikéte! Semkáj stříknite! ...!" Najednou cosi zapraštělo a než se Vilibald nadál, octl se až po krk v žumpě. Vyškrábal se ven, levičkou stiskl chřípí, pravou ukázal na svá mohutná prsa a zařval: ,,Sakra, sem střikéte!"

(Vypravoval uč. Julius Mackerle – zemř. 1960)[154]

Jedna nová:

Ze začátku prosince 1964. Na Nové šamotce[155] *se zkouší teplárna. A známý oslovuje známého:*

,,Víš, že máme teď na šamotce nejvyšší komín na světě?"

,,Člověče, fakt?"

,,Fakt, v pondělí se pod ním začalo topit a dnes, ve čtvrtek, ještě není vidět kouř!"

(Vypravoval František Parolek)[156]

[154] Továrek, František a kol. *Malá Haná*. ročník I., čís. 1. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1965, s. 12.

[155] Moravské šamotové a lupkové závody Velké Opatovice

[156] Továrek, František a kol. *Malá Haná*. ročník I., čís. 1. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1965, s. 12.

Bojující humor:

Dobrý vtip, řečený v pravou chvíli, dovedl za války znamenitě pozvednout náladu. Jako například tenhle:

V zimě 1943–1944 se šuškalo:

Víte, co je nového?

V Bělé našli na plotě oběšenou slepici.

Nu a?

Představte si, byl na ní přišpendlen papír s nápisem: Než bych Hitlerovi vejce dala, raději jsem si život vzala.

(Vypravoval Julius Mackerle)[157]

[157] Továrek, František a kol. *Malá Haná*, ročník I., čís. 1. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích,1965, s. 33.

7. 1 Závěr

Cílem mé práce bylo poznat a analyzovat zbeletrizovaný folklor v mém rodném regionu – Jevíčsku. Vymezila jsem proto nejprve region, označovaný rovněž jako Malá Haná, a podrobněji jsem popsala prozaické žánry ústní lidové slovesnosti, jež jsou na Jevíčsku doloženy. Nedílnou součástí mé práce je dále výčet nejvýznamnějších sběratelů lidové slovesnosti v tomto regionu, nastínění jejich životních příběhů a postižení motivace jejich sběratelské činnosti. Jedná se především o Jaroslava Mackerleho a Julii Worlovou, Františka Továrka a Josefa Vrbku. Snažila jsem se dále objasnit důvody vzniku lidových vyprávění, zdůraznit jejich nadčasovou hodnotu a popsat a rozčlenit hlavní aspekty, které se v nich vyskytují.

Pozornost jsem dále věnovala především pověstem, a to jmenovitě pověsti *Durana*, která byla folkloristy zaznamenána hned v několika verzích. Usiluji v práci o postižení pravděpodobných příčin vzniku této pověsti a o analýzu rozličných variant tohoto pověsťového příběhu.

7. 2. Použitá literatura

Břeněk, Otýn. *Lidové noviny*. Roč. 1911, č. 48.

Doupalová, Eva. *Slovník sběratelů, vydavatelů a zpracovatelů moravských lidových pověstí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

Dudík, Beda. *Dějiny Moravy*. Díl IV. Nákladem F. Tempského, Praha 1878.

Hrabal, Bohumil. *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*. Praha: 1965.

Karník, Jan. *Chudobná žeň*. Prostějov: Nový život, 1904.

Karník, Jan. *Chudobná žeň*. Prostějov: Nový život, 1904.

Karník, Jan. *Sladké s hořkým*. Tiskem a nákladem občanské tiskárny v Brně, 1925.

Koudelák, Josef – Vaca, Josef – Vrbka, Josef. *Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky*. Olomouc, 1940.

Kouřil, František. *Dějiny Velkých Opatovic*. II. díl. Knižnice vlastivědných zpráv Malé Hané (svazek sedmý). Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1969.

Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008.

Orner, Antonín a kol. *Jevíčský zpravodaj věnovaný památce Františka Továrka.* Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1990.

Ottův slovník naučný. X. díl. Gens–Hedwigia. Olomouc: Nakladatelství Paseka v koedici s nakladatelstvím Argo, 1998.

Ottův slovník naučný. III. díl. B-Bianchi. Praha: J. Otto, 1890.

Polák, Vladimír. *Literární místopis okresu Blansko*. Blansko: Okresní knihovna v Blansku, 1985.

Popelka, Benjamin. *Jevický okres*. Brno: Muzejní spolek v Brně, 1912.

Sirovátka, Oldřich. *Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka*. Boskovice: Klub přátel Boskovic, 2005.

Springer, Jan. *Co dala Haná české literatuře*. Olomouc: Národní jednota pro východní Moravu, 1947.

Svítil-Karník, Josef. *Pod perutí bílého orla*. *Črty polské.* Olomouc: Nákladem R. Prombergra, 1926.

Šmeral, Jiří. *Jroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*. In: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko: 2008.

Továrek, František – Kouřil, František a kol. *Malá Haná*. Roč. I.-VII., Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH Moravských šamotových a lupkových závodů ve Velkých Opatovicích, 1965–1972.

Továrek, František. *Hrad Durana*. In.: Moravskotřebovský kraj, Roč. IV., č. 12, 1948.

Továrek, František. *Ve znamení pera. Jevíčko a Malá Haná v literatuře*. Jevíčko: MNV v Jevíčku, 1958.

Továrek, František. *Zašlými stezkami*. Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1972.

Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.

Vrbka, Josef. *Lidové povídky a pověsti z Hané a Malé Hané*. Velké Opatovice: 1966.

Vrbka, Josef. *Mojmírova říše.* Náklo u Olomouce: 1937–1941.

Vrbka. Josef. *Mlsný hastrman. Pověsti a vyprávění z Hané a Malé Hané*. Ostrava: Profil, 1970.

Werich, Jan. *Fimfárum*. Praha, Československý spisovatel, 1963.

Worlová, Julie – Mackerle, Jaroslav. *Pohádky z Jevíčka a okolí*. Jevíčko: HVK Jevíčko, 2004.

Elektronické zdroje

Anekdota. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Vtip

Malá Haná. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Malá_Haná

Pohádka. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pohádka

http://cs.wikipedia.org/wiki/Poh%C3%A1dka#Folklorn.C3.AD_poh.C3.A1dky

Jevíčko. [Citováno 27. dubna 2009]. Dostupný z: http://www.jevicko.cz/

Přílohy

Sběratel František Továrek. Převzato z: Orner, Antonín a kol. *Jevíčský zpravodaj věnovaný památce Františka Továrka.* Jevíčko: MěstNV v Jevíčku, 1990, s. 1.

Horní městská brána u věže, zbořená r. 1907. Převzato z: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 297.

Klášterní kostel s prelaturou z r. 1762, Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 302.

Putování kolem Kamenné svatby u Jevíčka

Jevíčko - Chystá-li se turista k návštěvě pískovcových útvarů, patrně má na mysli skalní města u Adršpachu, Teplic nad Metují či v Českém ráji. Málo známou skutečností však je, že pozoruhodné pískovcové skály si může prohlédnout i na jižním okrajích východočeského regionu.

turistika

Vede k nim červeně značená asi patnáctikilometrová cesta spojující Jevíčko s Letovicemi.

Lze zvolit i směr od vlakového nádraží v Letovicích. Cesta vede zvlněnou krajinou na rozmezí Moravskotřebovské pahorkatiny a Boskovické brázdy se soustavou zalesněných hříbků a plochých údolí. Přibližně v polovičení vzdálenosti mezi Letovicemi a Velkými Opatovicemi se otevře podhled na strmou stráň se skupinou pískovcových skal označených jako Zkamenělá či Kamenná svatba. Na trase asi půl kilometru dlouhé se tyčí deset skalních útesů a věží, ke kterým se váže pověst o zkamenělém svatebním průvodu. Lidská obrazotvornost viděla v jednotlivých skalách a blocích nejen ženicha s nevěstou a ostatní svatebčany, ale i kočáry s koňmi.

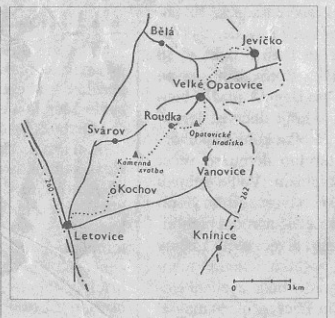

Červená značka pokračuje do obce Roudka, nad kterou se zvedá zalesněné návrší Opatovické hradisko (514 m). Na vrcholku je možno nalézt stopy - příkopy a valy - po dávném hradišti. Na východním temeni je pak skupina pískovcových skal, které zdobí reliéfy vytvořené v přírozeném přírodním materiálu sochařem Oláhalem. Mnohé už poznamenal zub času. K nejzachovalejším patří hlava hudebního skladatele Josefa Bohuslava Foerstra a na sousední skalce plastika obličeje básníka Petra Bezruče. Bezručovské téma tu je i na nedaleké zlidštělé podobě ještěra.

Odtud to není daleko k dopravním spojům ve Velkých Opatovicích, červeně značená trasa však pokračuje přes malebné údolí Malonínského potoka s přilehlou Smolenskou vodní nádrží do Jevíčka.

JAN VÍTEK

Autor vyučuje na Vysoké škole pedagogické V Hradci Králové

Jeden ze zkamenělých svatebčanů **FOTO: JAN VÍTEK**

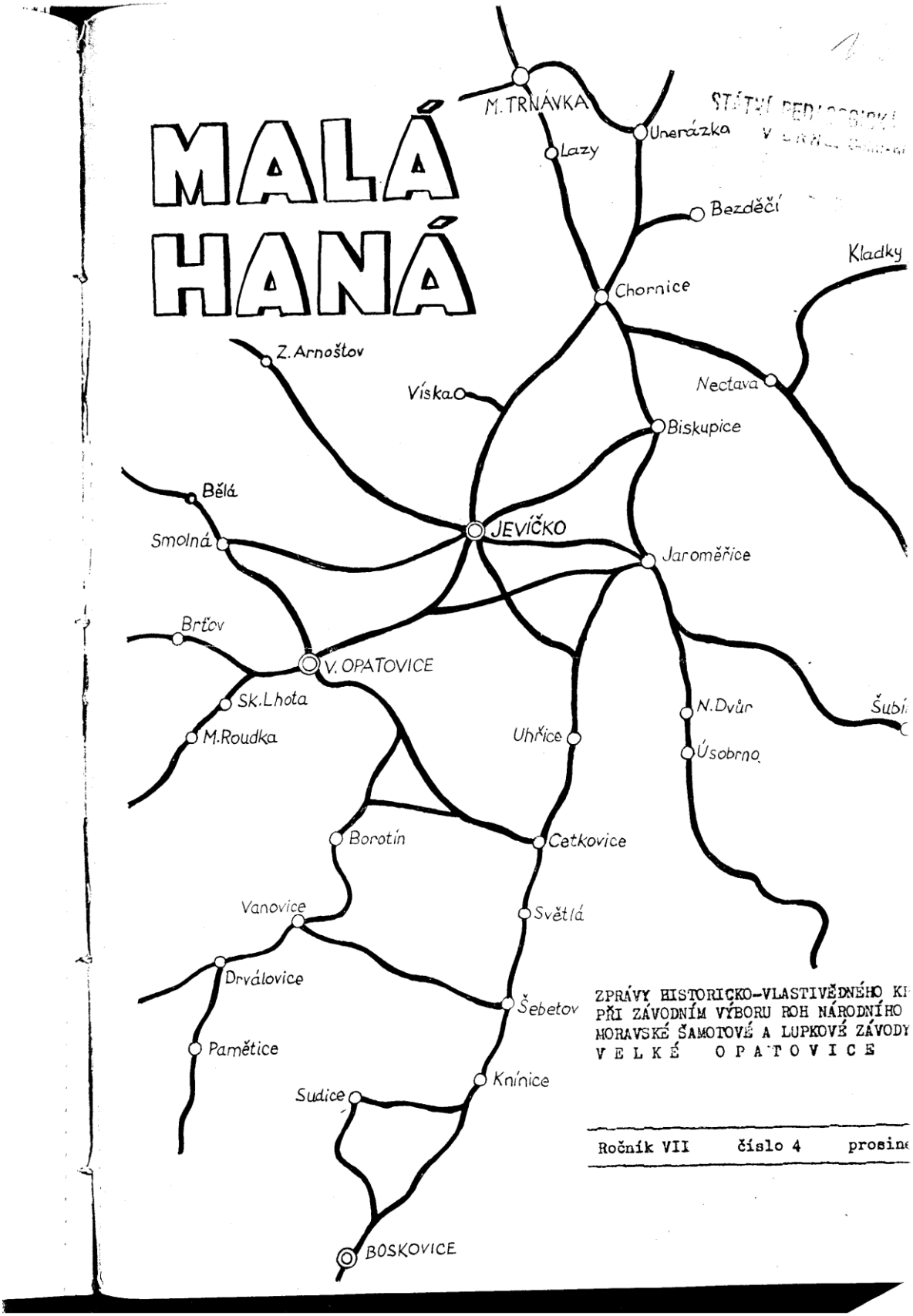

Převzato z: Továrek, F.: *Malá Haná*. Roč. VII., Velké Opatovice: 1967, s. 15.

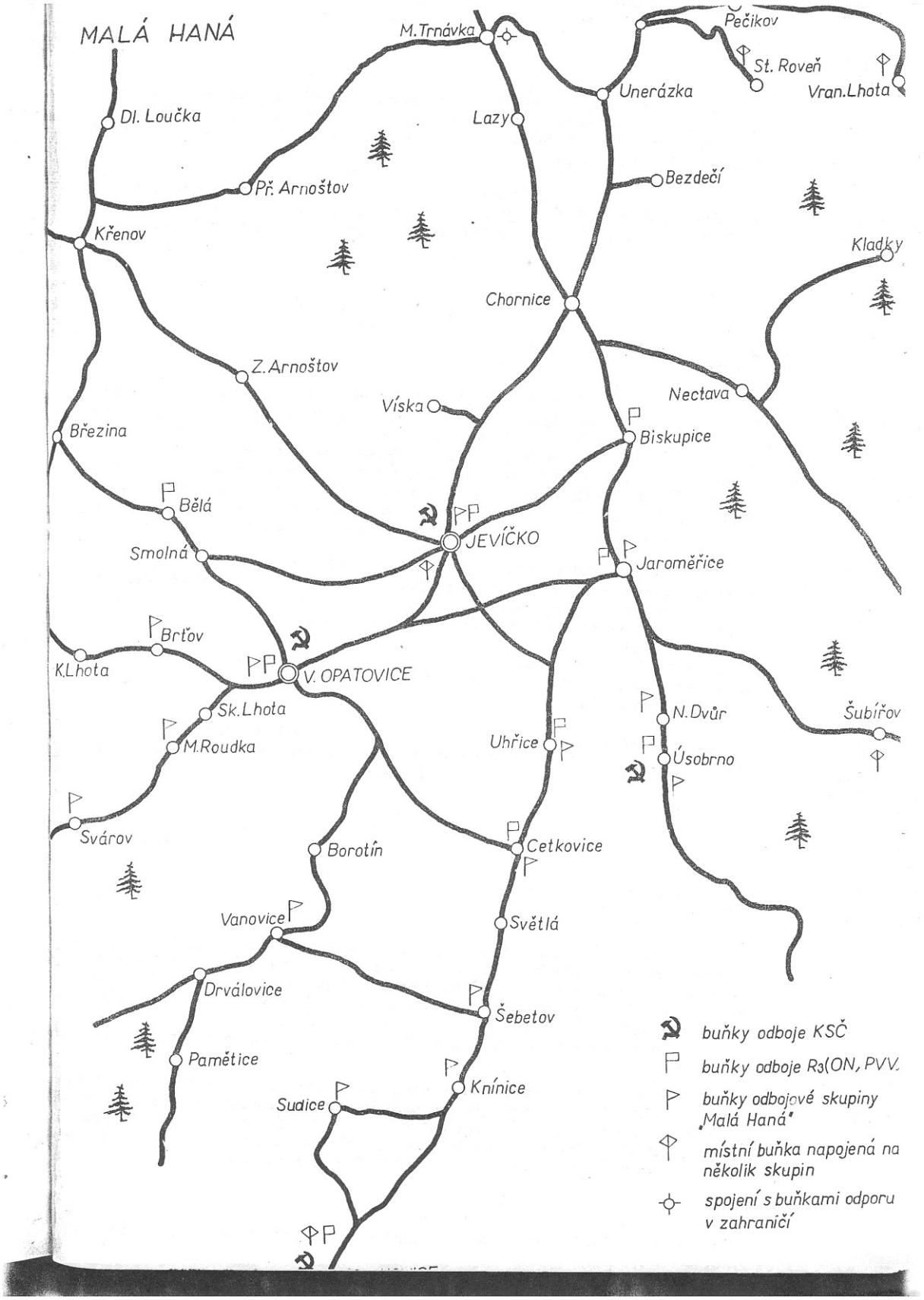

Převzato z: Továrek, F.: *Malá Haná*. Roč. VII., Velké Opatovice: 1967, s. 35.

Klášterní kostel s prelaturou z r. 1762, Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 302.

Pohled na měšťanské domy rynkovní, Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 300.

První strana městské knihy právní, práva Magdeburského, psaného jevíčským písařem roku 1482, Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 290.

Věž, dominanta Jevíčka, Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 303.

Zámeček postavený pány Podstatskými z Prusinovic, později sídlo pánů Žalkovských, kde v podzemí bylo vězení, převzato z: Mackerle, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Jevíčko, 2008, s. 301.

Obsah

1. 1. Úvod …… 6

1. 2. Tradiční lidové vyprávění včera a dnes ……. 7

1. 3. Vymezení oblasti výzkumu ……. 8

1. 4. Jevíčko ……... 8

2. 1. Sběratelé místní lidové tvorby ……. 10

2. 2. Jan Karník ……. 10

2. 3. František Továrek ……. 13

2. 4. Jaroslav Mackerle …….. 14

2. 5. Josef Vrbka ……. 19

3. 1. Pohádka ……... 20

3. 2. Pověst ……... 21

3. 3. Pověrečná (démonická) povídka …… 22

3. 4. Anekdota …….. 23

4. 1. Durana …….. 24

4. 2. Pověst o černé paní z Jevíčka ……. 28

4. 3. Oběšenci v Maratově …… 29

4. 4. Tajemný host ……. 29

4. 5. Strašedlo …… 31

5. 1. Pohádky Julie Worlové a Jaroslava Mackerleho …….. 32

5. 2. Témata pohádek a pověstí ……... 32

5. 3. Prostor pohádek ……... 33

5. 4. Vina a trest …… 35

5. 5. Nadčasové příběhy ……... 38

6. 1. Lidové anekdoty …… 39

7. 1. Závěr …….. 41

7. 2. Literatura …….. 42

7. 3. Přílohy …… 44

7. 4. Obsah ……..56